

MAGYAR TANÍTÓKÉPZŐ.

XIII. ÉVFOLYAM.

1898. június.

VI. FÜZET.

MEGHIVÓ

a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének
1898. évi közgyűlésére.

I. Előértekezlet.

Az előértekezlet f. é. július hó 3-án (vasárnap) d. u. 5 órakor fog megtartatni a budapesti VI. ker. (Andrássy-út 65. sz. a.) állami tanítónő-képző-intézet helyiségeiben.

Ugyanezen napon este 8 órakor ismerkedési estély az «István főherczeg»-hez címzett szálló étkező-helyiségeiben.

II. Közgyűlés.

A közgyűlés ideje: 1898. július 4. és 5. napja; naponkint d. e. 9—1 óráig.

A közgyűlés helye: a m. tud. Akadémia heti ülésterme.

TÁRGYSOROZAT:

Első nap. *Július 4-én* (hétfőn) d. e. 9—1.

1. Emlékbeszéd *Brassay* Sámuel felett. Tartja: *Dr. Kiss Áron*.
2. A tanítóképzés szervezete:
 - a) Felvétel. Előadó: *Somogyi Géza*.
 - b) Tanulmányi ügyek. Előadó: *Krausz Sándor*.
 - c) Tanári testület és igazgatás. Előadó: *Felméri Albert*.
 - d) Fizetés és nyugdíj-ügy. Előadó: *Ujváry Mihály*.

Második nap. *Július 5-én* (kedden) d. e. 9—1.

1. Emlékbeszéd *Szathmáry György* felett. Tartja: *Péterfy Sándor*.
2. Titkári és pénztárosi jelentés.
3. Tisztviselők s választmányi tagok választása.

4. A tanítóképzés szervezete. (Folytatás.)
 - e) Tanárok fegyelmi ügye. Előadó: *Groó Vilmos*.
 - f) Felügyelet. Előadó: *Scherer Sándor*.
 - g) Közgyűlési határozat a kongresszus tanítóképzési szakosztályának határozatait illetőleg.
 5. Indítványok.
- Budapest, 1898. június 20-án.

Az elnökség.

TANÍTÓKÉPZÉS.

Üdvözlét.

Csak néhány nap választ el bennünket ötödik közgyűlésünk megnyitásától. Rövid időn össze fognak ismét gyűlni a tanítók tanítói, hogy tanúbizonyságot tegyenek a tanítóképzés és népoktatás ügye iránti lángoló lelkesedésükről, törhetetlen munkakedvükről s a szívüket átható kartársi érzületekről. Meghozzák az áldozatot a közügyek oltárán azzal az ideális érzülettel, a mely tanítói működéseket és egész tevékenységeket az általuk képviselt ügyre s az egész országra nézve mindenkor hasznossá és nagybecsűvé tette.

Szívünkől üdvözljük szeretve tisztelt kartársainkat, az ország tanítóképzőit! Isten hozza őket körünkbe! A körülményeknél fogva, anyagi előnyök biztosításával és mulatozásra való kilátással nem várhatjuk őket, de várjuk kartársi szeretetünk melegével, a mint hogy reméljük, ők is testvéries jóindulattal jönnek a fővárosi kartársak körébe. Kivánjuk, hogy jól érezzék itt magukat; kívánjuk, hogy a legközelebbi találkozó is hozzájáruljon a tanítóképző-tanárok között az egységes kollegiális szellem erősödéséhez.

Igen, a tanítóképző-tanárok közötti egységes szellem, kollegiális érzület kifejlődése a tanítóképzés terén működőknek, sőt az egész nemzetnek érdeke. Országos törvényeink lazasága zilált viszonyokat teremtett azon a mezőn, a melyen a nemzeti közművelődés közkatonái, a néptanítók, nyerik jövődő hivatásukhoz a lelki táptálékot, érzületek, értelmök pallérozottságát. A tanítóképzés terén, a hol erre a legnagyobb szükség volna, nincsenek egységes törvényeink, a melyek alapul szolgálhatnának az ország összes tanítóképzőinek egységes szellemű működéséhez. Nemzeti életünk eme szervi baján segíteni, törvényeink eme hiányát pótolni a tanítóképzés terén működőknek egységes

kartársi szelleme hivatott. A tanítóképzés és a népoktatás egyöntetű munkájának, a nemzetietlen, ellenséges indulatokkal szemben való ellenállóképességnek egyik hatalmas biztosítéka az ország bármily jellegű tanítóképzőiben működő tanítóképző-tanárok összetartása.

Igaz ugyan, hogy a tanítóképző-tanárok közötti kartársi összetartást most, a mikor még az kellőképen meg sem erősödött, veszedelem környékezi; de bízhatunk a tanítóképző-tanárok hazafiasságában, hivatásukat mélyen átérző komolyságában, hogy eme veszedelem mélyebb nyomok nélkül fog fejünk felől elvonulni. Nemzetünk szétzúllásának egyik symptomája gyanánt kellene tekintenünk az egymás támogatására utalt erők elválását. Meg fog ettől bennünket menteni a magyarok Istene!

Nem is lehet, hogy most hagyjon el bennünket az erő és bizalom érzete, a mikor azért gyűlünk össze, hogy az egységes magyar tanítóképzés alapköveit lerakjuk. A tanítóképző-tanárok egyesülete a maga évtizedes tevékenységében soha fontosabb mozzanat előtt nem állott, mint most. Már évek óta nemes hévvel készülünk e nagy naphoz. A tanítóképző-tanárság színe-java a hangya lankadatlan szorgalmával gyűjtögeti, pallérozza az új szervezet köveit, s ime, elérkezett a nap, a melyen befejezhetjük a munkát s kitűzhetjük a kész falakra a nemzeti művelődésünknek egyik szerény diadalát s a mi dicsőségünket is hirdető lobogót.

Jöjjetek, szeretett kartársak! Hozzátok nemes eszméitek, gazdag tapasztalataitok tárházát; legyetek részesei a lélekemelő munkának. Közös anyánk, édes hazánk szerelme hív titeket, mindnyájunkat, s az ő áldása fogja kísérni közös munkánkat.

A növendék-tanító-rendszer¹ reformja Angliában.

A növendék-tanító-rendszer alapelemei a Bell és Lancaster által meghonosított monitorial-rendszerben találhatók fel. E rendszer alap-tétele: ezer növendék egy tanító. E tétel indokolását a dr. Bell András által Madrasban 1797-ben ily cím alatt: «Egy kísérlet a nevelés terén» (An experiment in education) kiadott röpiratban találjuk meg; gyakorlati alkalmazása pedig abban áll, hogy az idősebb gyermekek az ifjabbak tanításánál felhasználtnak. Ez ügyben egész 1840. tájáig semmi lényeges nem történt, a midőn dr. Kay Jakab a monitorial-rendszer javítását célba vette. Ő ugyanis, mint a szegénytörvény biztosa, a keleti tartományokban, azon meggyőződésre jutott, hogy a szegényügy

¹ Pupil teacher system.

orvoslásának legjobb módja a nevelés. Egy iskolában tett megfigyelések, Rush Vilmos nevű suhancz kiváló ügyessége által befolyásolva, dr. Kayt a monitoroknak a főtanítók által való előzetes képzésének tervére vezették, oly módon, hogy e képzés a tanítóképző collegium tanfolyamában nyerne befejezést, azon irányban, a mint ez Glasgowban Stow Dávidnál történik. 1845 táján dr. Kay és Tufnell a nevelésügy tanulmányozása végett külföldre mentek és az első, öröndetes meglepetésére a növendék-tanító-rendszert Hollandban teljes munkában találta, és pedig annyira kifejlődve, hogy a főtanítók Haarlemben és más városokban tanítványaik oktatására központokat szerveztek. Midőn tapasztalataival visszatért, látjuk, hogy «habár első kísérletével, egy állami tanítóképző-intézetnek (normal school) felállítása iránt hajótörést szenvedett, sokkal szerencsésebb volt a monitorial-rendszer reformjának szószólásában. Végül «az út egy összefüggő tervezethez egészen meg volt egyengetve s a tanács (közoktatásügyi) bizottsága által 1846-ban kiadott szabályzat a tanító-növendékek járandóságainak pótlására vonatkozó díjakról, a tanító-jelöltekről (Queen's scholarschip), azoknak a képző-collegiumokban való következő tartózkodásaikat illetőleg és a képesítő vizsgálatokról azon felnőtt tanítók számára, a kik a szakképzés egyik vagy másik alakján áthaladtak, részletes fokozatot állapított meg. Ily módon jött létre a növendék-tanító-rendszer, mint az elemi iskolák (népiskolák) személyzetének emelésére szolgáló általános tervezet egyik láncszeme.» — A Newcastle herczeg elnöklete alatti bizottság 1861-ben, az új növendék-tanító-rendszert egészében üdvözölte, de a bizottsági tagok a meglévő szervezetnek következő három hibáját kifogásolták: 1. némely növendék-tanító túlterheltségét; 2. járandóságaiknak csekélységét; 3. nevelésüknek hiányosságát. Ezen bajok orvoslására a bizottsági tagok a következőket ajánlották: 1. az oktatás tanfolyamának némi módosítását; 2. az iskolai órák tartamának apasztását; 3. az állami segélynek egy összegben való kifizetését.

A népnevelési törvények előkészítésével foglalkozó királyi bizottság a növendék-tanító-rendszert illetőleg 1888-ban a többek között a következőket jelentette: *a)* A növendék-tanítóknak, különösen szolgálataik első évében, az iskolai órák tartama alatt saját tanulmányaikra a mostinál több idő engedtessek; a mennyiben lehetséges, azok magánoktatása, a főtanító felelősségének minden mellőzése nélkül, ép úgy némely köteles, mint más mellékes tárgyakat illetőleg, központi oktatás által helyettesítsék. *b)* Ép úgy a szabad (voluntary, itt felekezeti), mint a községi iskolák (board school) fentartóinak serkentésére, hogy azok a központi osztálytanítás előnyeit saját növendék-tanítóikra kiterjeszszék, külön segélyek ajánltassanak, a mennyiben ezen tanfolyamot sikeresen meghonosítják. *c)* Azon kerületekben, melyekben egy központi osztályoktatás egyáltalán nem nyújtható, a fentartóknak növendék-tanítóik bármi úton való alapos oktatásának biztosítására külön segélyek nyújtandók. *d)* A tanfelügyelők a növendék-tanítók évi vizsgálataira több időt és figyelmet fordítsanak.

Tekintettel a közel mult változott viszonyaira, különösen pedig az u. n. központ-rendszer (centre system) gyors fejlődésére, az 1896. év-

ben Sharpe T. W. legidősb iskolai főfelügyelő elnöklete alatt a növendék-tanító-rendszerrel kapcsolatos kérdések megvitatására egy 12 tagból álló bizottság, melynek tagjai között a hazánkat meglátogatott Miss Hughest is, a cambridgei középiskolai képző-collegium főnökét is ott találjuk, küldetett ki. A bizottság munkálataival a f. év elején készült el, s jelentésének bevezető részében azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy e rendszer a nemzeti nevelés háztartásában ez időszert már oly szilárdul meghonosodott, hogy annak elsöprése, még ha kívánatosnak látszanék is, még nem volna lehetséges. A javaslatok tételénél két szempont lebegett a bizottság tagjai előtt és pedig egyrésről a népiskolákban alkalmazandó s megfelelőleg előkészített jelöltek számának szaporítása, más oldalról azok nevelésének, képzésének és szolgálati viszonyainak javítása, kik e tanoncok rendes tanfolyamába belépnek.

Messze vezetne a bizottsági jelentésnek nyomról-nyomra való kísérése; legyen elég e javaslatoknak rövid kivonatban és főbb pontjaiban való közlése. E kivonat is különben elég kimerítő a célból, hogy abból egy nagy nemzetnek részint tanítóképzési rendszerét, részint azon utat, melyen annak szakértőit e rendszert javítani óhajtják, kellő világításba helyezzük.¹

¹ Ezen becses ismertetés kiegészítéséül közöljük a növendék-tanító-rendszer rövidre vont ismertetését *Felméri* Lajos után, a ki 1879—1880-ban járt kint Angolországban s tanulmányújáról «Az iskolázás jelene Angolországban» című művében számolt be.

A jól felszerelt városi és falusi népiskolákban a fő- és okleveles osztálytanítók mellett, kisegítőül *növendék-tanítókat* (pupilteachers) alkalmaznak. A növendék-tanító szolgálatba lépéskor 14 évesnél ifjabb nem lehet. Tanítvatáulásuk ideje 5 év, mi alatt évenként a felügyelő előtt vizsgálatot kell tenniök. Egy okleveles tanítóra háromnál több növendék-tanító nem eshetik. Az igazgatóság a növendék-tanítókat szerződészerűleg alkalmazza s nekik rendes fizetést ad (200—250 ft). A negyedik növendék-tanító helyett az igazgatóság két ösztöndíjas *tanítónövendéket* (monitor) is alkalmazhat. Ezek a népiskolát közvetlenül végzett vagy végző tanulók, a kik a felsőbb népiskolai osztályokkal együtt tanulnak, az alsóbb osztályokban segítenek a tanulásban. Ezek 12 éveseknél fiatalabbak nem lehetnek.

A növendék-tanítók a népiskolai szolgálatuk után, tehát 18—20 éves korukban szigorú felvételi vizsgálat után a *tanítóképző-collegiumokba* kerülnek. Ezek a kollégiumok 2 évfolyamúak és némi kapcsolatban állanak az egyetemekkel, a mennyiben a képesített tanítók az egyetemekre juthatnak s előadásokat hallgathatnak.

A tanítóképző-kollégiumokban a *tanítójelöltek* tanterv szerint tanulnak s főleg az alaki tudományokból magas képzettséget kapnak. Bizonyos tantárgyak hallgatásában hajlamuk szerint válogathatnak. A gyakorlati tanításban való kiképzés végett a kollégiumok gyakorló-iskolával vannak ellátva.

A két évfolyam elvégzése után a tanítójelöltek képesítő vizsgálatot tesznek s oklevelet kapnak.

Felméri a növendék-tanítók működését egyebek között a következőképen jellemzi: «A növendék-tanító rendszeren kevés útravalóval indul el; találomra s mondhatnám minden módszer nélkül kezd a munkához, s folytonos vezérelt és szakadatlan revidiálás hiányában, lassanként saját kezében találja az egész tanítást, járja az élettelen mechanizmus útját, melyről később rendkívül nehéz letérnie.»

A nevelői szakosztály² által foganatosítandó eljárás.

Azon véleményben van a bizottság, hogy azon gyakorlati változtatások nagy része, melyeket a növendék-tanító-rendszer javítása céljából ajánl, minden további törvényhozás nélkül a nevelői szakosztály adminisztratív intézkedése által eszközölhető. Ezen változtatások létesítését oly módon óhajtáná, hogy az által minden ez idő szerinti tanító érdeke megóvassék, továbbá, hogy a fentartóknak és mindazoknak, kik a népnevelés munkájában érdekelve vannak, minden szükségtelen zaklatása kikerültessek.

1. *Gyermekeknek, mint tanítóknak alkalmazása.* Bármely iskolának fizetendő évi segély azon föltételhez kötendő, hogy a tanításra bármily minőségben oly gyermek, a ki tizenhárom évesnél fiatalabb, nem alkalmaztatik, vagy ha több is, de az alkalmazásra nincs minősítve.

2. *A próbaévesek.* A szakosztály városi iskolákban a próbaéveseknek ne adjon többé engedélyt. (Lásd alább.)

A növendék-tanítói állás jelöltjei, mint próba évesek, falusi isko-

² Szakosztály itt tágabb értelemben veendő: nevelésügyi Minisztérium.

«A növendék-tanító az iskolában, legjobb esetben, a tanító utánzására, az iskolán kívül pedig tények tanulására van utalva. Hetenként legalább öt nap, naponta hat órát tanít, egy órán tanítójával tanul, két órán leczkére készül, tehát naponta 9 órát dolgozik; szombaton nem tanít ugyan, de ha valamire akar menni, annál többet kell tanulnia. S még hetenként 54 óra nem is nagyon sok. — A birminghami iskolafelügyelő szerint «a növendék-tanító reggel 7 óra előtt otthon teázik s csak este 7 órakor vergődik haza, úgy, hogy naponként 12 órát tölt az iskolában.» «Az a leány-növendék-tanító, ki a szülői körtől ily módon egész nap távol van, teljességgel nem a házá, pedig neki naponként néhány órát — már csak a gyakorlati háztartás elsajátításáért is — otthon kellene töltenie. E szerint, midőn a sor arra kerül, hogy a maga munkájához fogjon, egészen ki van merülve.» «Nincs idejük önmaguk nevelésére, a tanítandó tények csoportjait nap-nap után nyelniök kell, mint a földnek az esőt, a nélkül azonban, hogy az elmélkedés napja felsüthetne, s arra sincs idejük, hogy a bevett tényeket a nekik megfelelő osztályokba sorozhatnák.» «A növendék-tanító a számtant úgy tanítja, mintha a szerencsés véletlennek lehetne köszönni, hogy valamely művelet végén egy kikapott összeg szabály szerint is helyesen jön ki. Az e fajta növendéktanító éretlen elméje nem bírja a leczkéket a tanulókra nézve hasznosítani s fejletlen jelleme sem lehet a kezök alatt levő tanulók erkölcsi építője.»

«Ennélfogva a növendék-tanító-rendszer akár az iskolában végzett munkáját, akár a departement évi jelentéseiben a kir. iskolafelügyelők többsége véleményét tekintsük, lejárta magát. *E rendszer tösgyökeres átalakulása ma már csak idő kérdése.* Ma a legkonzervatívabb angolok is első renden alapos oktatást kívánnak.»

A növendék-tanító-rendszer gyökeres átalakítására az idők teljessége, úgy látszik, csak most következett be. A kartársunk ismertette fenti javaslatok azt czélozzák, hogy a növendék-tanító-rendszer egyoldalúságán a gyakorlati foglalkozások szűkebb tére szorítása és az elméleti oktatás tetemes kibővítése, valamint növendék-tanítók iskolai munkájának folytonos ellenőrzése és vezetése által segítsenek. — Köszönjük, hogy t. tagtársunk részletesen ismerteti eme legújabb mozgalmat.

Szerkesztő.

lákban is csak a következő nevezetesebb föltételek alatt fogadtas-
sanak el:

Ha tizenhárom évesnél idősebbek és tizenötnél fiatalabbak. Ha a tanfelügyelőnél jóváhagyás végett jelentkeznek és három népiskolai tantárgyban, melyek között a varrásnak nem szükség okvetlenül ott lenni, egy hatodik fokú vizsgát sikerrel kiállnak. Ha kívánatos, hogy ott maradásuk egy második évre is elismertessék, hasonló vizsgát kell kiállaniok a hetedik fokon. Ha az iskolában való alkalmaztatásuk, az első- és másodéves növendék-tanítók számára ajánlott föltételekkel megegyezőleg történik.

3. *A növendék-tanítók fölvétele.* A városi iskolákba növendék-tanítókat ne vegyék fel a *tizenöt éven* alól, a falusi iskolákba azonban a tanfelügyelő különös megegyezésével, *tizennégy évtől* kezdve felvehetők. 1900. után a városi iskolákban a fölvétel kora *tizenhatra*, a falusiakban *tizenötre* emelendő.

A növendék-tanítói állás jelöltjeitől a szakosztály részéről elismert orvosi tisztviselő által kiállított kielégítő bizonyítvány bemutatása követeltessék. A bizonyítvány a szakosztály által megállapított alakú legyen, melyben különösen kiemelendő a látás, hallás és fogak állapota.

A jelöltek utasítandók, hogy vagy a nevelési szakosztály által intézett s az I. függelékben adott tantervvel megegyező vizsgálatnak, vagy a cambridgei vagy oxford-i azon helyi vizsgálatnak, mely az első (junior) és másod (senior) éves tanulók számára van előírva, vessék alá magukat.

Azon jelöltek, kik az előírt tárgyakból sikeres vizsgát álltak ki, a vizsgálat foka szerint három, két vagy egy évi szolgálatra bocsátandók; föltétlenül, hogy a szolgálat határideje minden esetben a jelöltek tizen-nyolczadik évén túl esik.

4. *Az iskolában való alkalmazás föltételei.* A növendék-tanítók alkalmazásának következő föltételei a szakosztály által írandók elő.

Azon iskolában, melyben legalább két felnőtt tanító nincs, növendék-tanító nem alkalmazható.

Egy iskolában alkalmazott növendék-tanítók száma az okleveles vezető tanító számára kettőn, minden további okleveles tanító számára egyen túl nem léphet.

Az 1900. éven túl csak oly iskolákban legyenek növendék-tanítók alkalmazhatók, a melyekben a főtanító (head teacher) a felügyelő által, mint a növendék-tanítók felügyeletére képességgel bíró, ajánlitatik.

Azon idő, melyre a növendék-tanító az iskolában alkalmaztatik, a növendék-tanító első és második évében heti négy félnapon, annak harmadik és negyedik évében heti hat félnapon túl nem mehet. Hoszszabb alkalmazási idő, a felügyelő jóváhagyásával, azon esetben engedélyezhető, ha a növendék-tanítónak egy évi szolgálatra van engedélye, vagy ha az szolgálati idejének egy részén középiskolai oktatásban részesült.

A növendék-tanítótól ne követeljük, hogy az iskolai rendes órákon kívül bármily időt is túlmunkák előkészítésével, vagy más iskolai dologgal töltsön.

Első- és másodéves növendék-tanítók a tanszemélyzethez nem számítandók és egy osztály vezetését illetőleg felelősséggel nem tartoznak, de egyebek között, a következő szolgálatok teljesítésére szoríthatók:

- a) gyakorlatok, másolatok javítása ;
- b) a gyermekek felügyeletében való segítség a játszótéren, azoknak az iskolába való bemeneteliüknél és onnan való eltávozásuknál ;
- c) diktálás ;
- d) megfigyelt tanítások ismételése, de nem bármily eredeti tanítás tartása ;
- e) a felnőtt tanító támogatása valamely osztály vezetésében.

A harmadik és negyedik évfolyamú növendék-tanítóknak a fentebb említett kötelességeken felül a főtanító ellenőrzése mellett, egy huszonöt tagot tul nem haladó osztály vezetése és a naplók vitele megengedendő.

Mint szabály megállapítandó, hogy a növendék-tanító minden nap vagy tartson egy okleveles tanító előtt tanítást, vagy pedig az általa tartott tanítást figyelje meg. A tanító-növendék egyszer egy héten az iskola főtanítója előtt köteleztessék tanítást tartani, — erről, a tanfelügyelő számára való betekintés végett, napló vezetendő.

5. *A növendék-tanítók oktatása.* A fenntartók utasítandók, hogy a fennhatóságuk alatt levő növendék-tanítók kellő oktatásáról, a tantervvel, vagy egy más oly tanfolyammal megegyezőleg, mely a szakosztály által jóváhagyatott, gondoskodjanak.

Ily oktatás, a mennyire lehetséges, az alatt részletezett föltételekkel megegyezőleg vezetve, valamely *középpontban*, — vagy pedig a szakosztály által jóváhagyott berendezés mellett, valamely *középiskolában* nyújtandó.

A növendék-tanítók alkalmaztatásuk egy meghatározott idejében egészen a középiskolát látogassák és ily esetekben a növendék-tanítóknak az iskolában való alkalmazásuk az alkalmazás hátra lévő ideje alatt enyhítendő.

Azon iskola fenntartója, melybe növendék-tanító vétetik fel, minden esetben utasítandó, hogy a növendék-tanító tanulmányainak ellenőrzéséről, és mindazon kötelező tárgyakban való oktatásáról, melyek e tanfolyam számára elő vannak írva és azok ellátása másképen nincs biztosítva, gondoskodjék ; a szakosztály pedig vonja meg jóváhagyását a növendék-tanítóktól, bármely iskolában működjék is, ha azon meggyőződésre jut, hogy ezen kötelességeket kellőkép nem teljesítik.

6. *A növendék-tanítók együttes vizsgálata.* A növendék-tanítók évenként a kitüntetett tanterv szerint megvizsgálandók, kivéven, ha az ezen vizsgálatok alól való fölmentés az alább részletezett körülmények által igazoltatik.

Az együttes vizsgálatnak két teljes napig kell tartania.

Azon növendék-tanítók, a kik a köteles tárgyak nyerhető jegyeinek teljes számából 30%-nál kevesebbet érdemelnek, a vizsgán megbukottaknak tekintendők és a szakosztály által ez időponttól kezdve megszűnnek elismertetni, miről a fenntartók azonnal értesítendő.

A növendék-tanító az együttes vizsgálat alól azon esetben mentendő fel, ha az egy egyetem vagy más, a szakosztály által elismert testület felügyelete alatt, a jóváhagyott tanterv szerint oktattatik. Az első és harmadik évre előírt vizsgálat alól azon esetben is fölmentendő, ha az a szakosztály által e célra jóváhagyott középpontban vagy középiskolában nyer oktatást.

7. *A tanító-jelöltséget (Queen scholarship) illető vizsgálat és a tanító-képző-collegiumba való felvétel.* Ezen vizsgálat három részre oszlik:

Az I. rész szóbeli vizsgálatból áll; tárgyai az olvasás, az előadás és tanítás. Ez a vizsgálat rendszeren azon népiskolában ejtendő meg, a melyben a jelölt alkalmazva van.

A II. rész írásbeli vizsgálatból áll, a következő kötelező tárgyakból: 1. számtan és elemi algebra; 2. angol; 3. földrajz és történelem (ugyanazon dolgozatban, kapcsolatosan); 4. zene; 5. tű-munka (leányok számára). Ezen vizsgálat októberben tartandó a növendék-tanítók őszi vizsgálatával egyidejűleg. A II. részre vonatkozólag ajánlják, hogy e helyett — alternative — az egyetemi vizsgálatok hosszú sorának egyikét fogadják el.

Azok nevei, kik az első és második részben előírt vizsgálatokat leteszik, betűrendben, két osztályba csoportosítva, nyilvánosságra hozandók. Mindazok, kiknek nevei a két osztály egyikének kimutatásában megjelenik a segéd tanítóságra (assistens teachers) képesítetteknek tekintendők, de csak is azok bocsátandók a III. vizsgálatra vagy valamely képző-collegiumba való fölvételre csak azok ajánlandók, kiknek nevei az első osztály kimutatásában meg van.

A tanítóképző-collegiumok felhatalmazandók, hogy mint tanító-jelöltekül (queen scholar) fölvételre ajánlhassák azokat, a kik:

a) a nevelői szakosztály által tartott további vizsgálat III. részét kiállották; vagy

b) a szakosztály által jóváhagyott föltételek mellett, maga, a képző-collegium által tartott vizsgát letették;

c) vagy a fentebb említett alternatív vizsgálatok egyike szerint képesítették.

A vizsgálatoknak III. része a nevelési szakosztály által ejtendő meg és a következő írásbeli dolgozatokat kell felölelniök: 1. algebra (mindenkire kötelező); 2. kuclid elemei (férfiakra kötelező, nőkre nézve kívánatos); 3. természetleírás (kívánatos); rajz (kívánatos); nyelvekből pedig a következők: francia, latin, német, görög, héber. Minden jelöltre nézve kötelezendő vagy a francia vagy a latin (5) és megengedhető 6. egy második nyelv, de egészben soha sem több, mint kettő. A rajz- és természetleírásban (physiographie) való vizsgálatokat a tanfelügyelő vezeti.

A III. rész és a képző-collegiumok által tartandó alternatív vizsgálatok december havában ejtendő meg.

8. *Középpontok.* Miként említettük, a bizottság azt kívánja, hogy a növendék-tanítók elméleti képzésére középponti-intézetek létesítendőek. Ezeknek szervezésére a bizottság a következő nevezetesebb javaslatokat teszi.

A középpontnak a szakosztály által jóváhagyott fentartó-testület közvetlen ellenőrzése alatt kell állania.

A középpontra a király felügyelője ügyel fel.

A középponti-intézet épülete és berendezése olyan legyen, hogy a központot látogató tanulók számára elég kényelmet nyújtson.

A középponti-intézetet egy a szakosztály által megerősített főnök vezeti.

A szabály szerint több mint két egyénből álló tanító személyzetnek egy vagy több oly egyént is kell felölelnie, kik a középiskolai oktatás terén némi képzést és gyakorlatot szereztek, vagy a kik nevelésüket középiskolákban szereztek.

A középpontnak az évben legalább harminczhat héten át, hetenként legalább hatszor (fél naponként) kell munkában lennie.

A középpontot látogató növendék-tanítók haladásáról azon iskolák fentartóinak, a melyekben azok alkalmazva vannak, időszakonként jelentések teennők.

A leányok által látogatott középpontokban az állandó személyzet legalább felének, a vezető tanítókon kívül, nőnek kell lennie, huszonöt év alatti férfitanítók pedig, kivéven a szakosztály különös megegyezését, nem alkalmazhatók.

Vegyes központokban a bejáratoknak, ruhaszobáknak, mosakodó helyiségeknek, a hivataloknak és az ahhoz vezető folyosóknak, a két nem számára, el kell különíttetniök.

9. *Tanítóképző-collegiumok.* A képző-collegiumok akár benlakással ellátottak, akár a nélküliek, úgy szervezendők, hogy a szakosztály által jóváhagyott föltételek mellett oly tanulók számára, kik utólagosan mint tanító-jelöltek felvétetni szándékoznak, előkészítő oktatásról gondoskodjanak, — és hogy bárkit is, ki a tanító-jelölti vizsgálatok I. és II. részét kiállotta, a tanulmány ily tanfolyamára való felvétel végett a szakosztálynak ajánlhassanak.

A képző-collegiumok felhatalmazandók, a szakosztály által jóváhagyott föltételek mellett, oly okleveles tanítók számára, kik más úton nem képeztek, a tanítás elméletében és gyakorlatában tanfolyamokat szervezni.

A képző-collegiumokba egy évi képzésre felvett tanulóknak megengedendő, hogy úgy a második, mint a harmadik év számára előírt tanfolyamot szabadon választhassák.

10. *Tanítóképesítő vizsgálatok.* A képző-collegiumokban való oktatás tanfolyama, nemkülönben a tanképesítő vizsgálatok a II. függékben adott tantervvel (syllabus) megegyezőleg vezetendő.

11. *A segédtanítók (assistens teacher) oktatása.* A szakosztály által megengedendő, hogy oly növendék-tanítók, kik a tanítójelölti vagy bármely más alternatív vizsgálatot letenni szándékoznak és pedig azon czélból, hogy a képző-collegiumba belépjenek, alkalmaztassanak, mely alkalmaztatás azonban a vizsgálatot követő augusztus 31-én túl nem terjedhet, — és pedig azon föltétel alatt, hogy az ily növendék-tanítók, alkalmaztatásuk ily részének tartama alatt, mint a mely végleges vizsgálataik időpontján jár le, hetenként hat tanítási időnél (fél nap) többre

igénybe ne vétessenek és a tanképesítő vizsgálatok első éve számára a tantervben felölelt tárgyakban, vagy a tanítóképesítő számára megengedett bármely vizsgálat megengedett alternatív tárgyaiban oktatást nyerjenek.

A fentartóknak megengedendő, hogy a szakosztály által jóváhagyott föltételek mellett, segéd-tanítók számára oly tanfolyamokról gondoskodjanak, melyeknek az a céljuk, hogy az által az illetők a tanítóképesítő első vagy második évi vizsgálatára bocsáttassanak.

12. *Külön tisztviselők kinevezése.* A szakosztály három vagy több évi időtartamra különös felügyelőt vagy felügyelőket nevezzen ki, kinek vagy kiknek feladata (a kerület felügyelőjével való összeköttetésben) a növendék-tanítók oktatására szolgáló minden központ meglátogatása. Az ily különös felügyelő vagy felügyelők kötelessége: a) jelentést tenni a felől, hogy vajjon az előadott föltételek figyelembe vétetnek-e; b) Úgy a szakosztálynak, mint a fentartóknak javaslatokat tenni a központok általános javítása céljából.

Részint a szakosztály tisztviselőiből, részint a középpontok és képző-collegiumok hatóságainak képviselőiből s más olyanokból, kik a növendék-tanítók oktatásában érdekelve vannak, bizottság nevezendő ki, hogy a szakosztálynak a tanterveket és vizsgálatokat illetőleg, tanácscsal szolgáljon. Ezen bizottság kötelessége leendő a növendék-tanítók és a tanító-jelöltek számára szolgáló tantervek módosítására vonatkozó javaslatokat időről-időre megvizsgálni, a minden év számára előírt könyveket kiválogatni, nemkülönben a szakosztályi vizsgálatokban megállapított kérdések jellegét s egyéb hasonlókat; s ezeknek megfelelőleg a szakosztálynak javaslatokat tenni.

13. *Meghatározások.* A fentebbi javaslatokban a «Városi iskola» alatt a londoni kerület tanácsának, vagy egy kerületi vagy törvényhatósági város határán belül eső iskola értendő, falusi iskola alatt pedig nem ily elhelyezéssel bíró iskola.

A növendék-tanító «első», «második» és «harmadik éve» alatt azon év értendő, melyben a növendék-tanító az «első», «második» és «harmadik év» számára megállapított vizsgálatokat leteszi; a «negyedik év» alatt pedig azon év értendő, melyben a növendék-tanító a tanító-jelöltségre szükséges vizsgálatokat leteszi.

14. *Felügyelők.* A bizottság a kerületi tanfelügyelők számára a következő nevezetesebb kötelességeket szabta meg.

Megvizsgálja a próba-éveseket és mindazon jelölteket, kik ilynemű egyik minőségben elismertetni óhajtanak, s ezeket illetőleg a szakosztálynak jelentést tesz.

Jelentést tesz a felől, hogy vajjon a növendék-tanítók alkalmazását és oktatását illető előírt föltételek betartatnak-e.

Jelentést tesz, hogy vajjon a népiskolák főtanítói a növendék-tanítók felügyeletére alkalmasak-e.

A növendék-tanítók oktatására szolgáló központokat meglátogatja és arról jelentést tesz s ennek alapján a szakosztálynak és a fentartóknak javaslatokat tesz a középpontok általános javítására nézve.

A női kézimunkák igazgatójának kötelessége lenne a növendék-

tanítók által készített ruhák megvizsgálása és jegyekkel való ellátása és alkalmilag azon középpontok meglátogatása, melyekben ily munkák taníttatnak.

15. *Az iskola-fentartók.* A bizottság a népiskolák fentartóinak teendőit is megszabta a növendék-tanítókkal szemben s közöljük a nevezetesebb határozatokat.

A fentartók kötelesek figyelemmel kísérni, hogy a növendék-tanítók alkalmazását és oktatását illető föltételek foganatosítottak-e és ennek megfelelőleg tanúskodni. A fentartók felhatalmazandók, a fentebb részletezett föltételek mellett a szakosztálynak a növendék-tanítók különös oktatására vonatkozó intézkedéseket javasolni. Kívánatos, hogy a községi iskolaszékek a növendék-tanítókat az ú. n. szabad (voluntary, felekezeti) iskoláktól is befogadják az általuk fentartott középpontoknál, nemkülönben, hogy a központok fentartói az általuk fentartott központoknál más egyéneket is, kik nem növendék-tanítók, befogadjanak.

Tanterv a növendék-tanítók számára.

Adjuk a bizottsági javaslatnak az egyes tárgyra vonatkozó pontjait.

Olvadás. Ezen fejezet alatt az olvasás művészetére nézve ajánlja a bizottság, hogy a fenhangon olvasás rendszeresebben és határozottabban tanulmányoztassék.

Angol. E pont alatt a bizottság a philologiai tárgyalás, felosztás és túlságig menő analysis ellen kél ki. Az irodalom, mint ilyen, maga magáért tanulmányozandó és pedig első sorban aunk tartalma és azután irálya.

Nyelvek. Itt a bizottság gyakorlatibb és helyesebb irányú oktatást ajánl. «Egyhangulag azon véleményben vagyunk, hogy az angolon kívül más nyelv is kötelezővé tétessék. Némi összehasonlító nyelvészeti képzés minden fokon kiváló értékű.»

Francia. Hogy minél hathatósabb tanítás biztosíttassék, a szóbeli oktatást vették fel: az előadást, olvasást, társalgást és tollba mondást, természetesen mindent francziául.

Mennyiségtan. A bizottság dicsérettel említi fel némely növendék-tanítói középpont azon eljárását, hogy az algebra mind a fiúk, mind a leányokra kötelezővé tétetett; Euclides elemeit azonban a leányok számára csak fakultatívnak óhajtja. Mindkét tárgy már az első évben kezdendő.

Történelem és földrajz. E két tárgy tanításának leghelyesebb módja azok kapcsolatos kezelése.

Tanítás. A bizottság azt ajánlja, hogy egy tapasztalatlan ifjúra egy osztály egyedüli fegyelmezése és oktatása a harmadik év előtt ne bízassék. «A növendék-tanítónak, mint tanulónak az iskolában való jelenléte a komoly tanítóra ösztönzővé válik, és kezességet nyújt az iránt, hogy a legjobb módszerek kerestetnek és követtetnek.»

Természettudományok. A bizottság azon véleményének ad kifejezést, hogy a «természet-leírás (physiographia) a legjobb, mert legálta-

lánosabb természettudományi szak, melylyel a képzés kezdhető.» «A növendék-tanítóskodás ideje alatt más természettudomány nem tanulmányozandó.» A növendék-tanítókat illetőleg azonban fakultatív marad, hogy vajjon természettudományi és irodalmi osztályokat látogatnak-e vagy nem.

Tanterv a tanképesítő vizsgálatok számára.

A bizottság azon főelvet, mely őt a tanképesítő vizsgálatok újra alakításánál vezette, így okolja meg: «Ennek összeállításában bennünket azon gondolat vezetett, hogy kívánatos, hogy a tárgyak tanulmányának általános színvonala emelkedjék, míg azoknak száma inkább apadjon.»

A tanuló tisztá szakképzésének fontossága a történelem, bölcsészet és a tanítás művészetének szélesebb és teljesebb kiszabása által ismeretett el. A tanító nevelése irodalmi oldalának értéke a nyelv és irodalom tanulmányának kibővítése által nyert kellő kitejezést.

A tanítás elmélete. A bizottság előadja, hogy: «A gondolkodástan az első, a lélektan a második és az erkölcsstan a harmadik év számára van előírva»; nemkülönben a lélektan egy része helyett «a jellem fejlődését és alakulását illető olvasmányokat» vett fel. E változtatás által a tárgyat érdekesebbé és hatékonyabbá kívánták tenni.

Olvasás és elbeszélés (recitation). A főpont itt: «A felügyelő tegyen kérdéseket azon czélzattal, hogy meggyőződjék, vajjon az elfogadott könyvek értelemmel tanulmányoztattak-e.» «Kívánjuk a kiejtés szabatoságában való gondos képzést ép úgy, mint a nyomatékosság és hangsúlyozás tisztaságát.»

Rajz. A táblán való rajzolás a tanítóra igen szükséges. Ezen tárgy méltatásául legyen felemlítve, hogy a tanítás esetleges szemléltetésére szolgáló rajznál inkább a bátorságra, gyorsaságra és helyes- ségre, mint a művészi érzés és kiviteli finomságra helyezendő a súly.

Angol. Utalás történik arra, hogy a tanterv erre nézve három részből áll: 1. valamely nagyobb mű szabatos és részletezett tanulmányából; 2. egy prózai és egy költői könyv általános tanulmányából; 3. a nyelv története és szerkezetének ismeretéből az első évben és az angol irodalom egy kiválasztott szakából a második évben.

Földrajz és történelem. Ezek kapcsolatosan tárgyalandók. A bizottság egyúttal indokolja azon ajánlatát, hogy az ős történelem és földrajz, mint a modern történelem és földrajzzal váltakozó, vezetendő be.

«Ez azon tanulókra is, kik az egyetemi fokok számára olvasnak, érezhető előnnyel járna, — és mi a váltakozásnak egészen szabad használatát úgy tekintenők, mint egy igen hasznos lépést az értelemi belátás és szokás bővítése felé. Azt hiszszük, hogy ezzel a tanítók az angol történelmet helyesebben kezelnék.»

Mennyiségtan. Ez a férfiak számára szélesebb alapra fektetendő, mint a nők számára. Az algebra, mind a férfiak, mind a nők számára ugyanaz; a számtan tanítása kellő alapra fektetendő.

«A számtan elvei és módszerei az algebraval kapcsolatban tanítandók.»

Trigonometria és elemező mértan. Ezen tárgy bevezetése így indo-

koltatik: «A képző-collegiumokban nem ritkán fordulnak elő oly esetek, melyekben a tanulók kiváló mennyiségtani ügyességet tanúsítanak; az ily tanulók előnnyel olvashatnak többet, mint Euclid elemeit és az algebrát, mely eddig egyedül volt a mennyiségtani tantervben.»

A közgazdaság történelme. A bizottság a közgazdasági tudományok újabbkori fejlődését vevéen számításba, a politikai gazdaságtant az által helyettesítette.

Fröbel-tanítás. Feltűnt, hogy «panaszok merültek fel, hogy a vizsgálati kérdésekben a Fröbel-féle tanítás kevés figyelemben részesült»; ezen ellenvetés elhárítása végett a bizottság ajánlja: «a Fröbel-féle tanítás elméletének és gyakorlatának a fakultatív tárgyak sorába való felvételét, mely úgy történelmileg, mint gyakorlatilag bizonyára nagyfontosságú».

Nyelvek. Az ezen tárgyakra vonatkozó észleletek már fentebb előadattak. (L. Schoolmaster. 1898. márcz. 12.)

Megjegyzések.

Az előzőkben kívántam Anglia tanítóképzési rendszerének fejlesztése végett felmerült mozgalmat bemutatni. Igaz ugyan, hogy e rendszer nem egy dologban eltér attól, mint a hogy az a gyakorlatban tényleg él; én azonban szolgálatot véltém tehetni akkor, midőn azt azon alakban mutattam be, a milyenné azt az ország első rangú nevelői tekintélyei kívánják tenni.

Úgy látszik, hogy azok, kik a javaslatot készítették, ismerik úgy a németet, mint a francziát, nemkülönben az Egyesült-Államok tanítóképzését és még sem hajlandók sem egyiket, sem másikat a maguk — előttünk felette primitívnek látszó — rendszere helyett elfogadni. Vajjon mi lehet ennek oka?

Igénytelen felfogásom szerint ezen ok nem pusztán az lehet, a mit a javaslat készítői felhoznak, hogy t. i. e rendszert megszokták, annak egyes intézkedései már átmentek a nemzet életébe: hanem ennél sokkal mélyebben rejlő oka van. Ezen mélyebben rejlő ok pedig nem lehet más, mint az, hogy a rendszer alapjául szolgáló alapelvek feladni nem akarják. Ezen alapelv ez: *először a gyakorlat, azután az elmélet!* Megegyezik ez elv azzal, a mit a physikában így fejezzünk ki: először a kísérlet, azután a törvény; vagy a számtanban: először a példa, azután a szabály; vagy a természetrajzban: először az egyedek szemlélete, összehasonlítása, azután a rendszer. E szervezetnek ugyanazon elvből folyó további célja, hogy a növendék előbb lelkiületeleg élje magát bele azon légkörbe, melyben teljes életét szándékozik tölteni; először sajátítsa el oly szokásokat, melyekből később a tanítói jellem kialakul.

Ezzel szemben a mi elvünk s az általunk felhozott országoké is, a következő: először az elmélet, azután a gyakorlat; csakis a kiépített elméleti képzésre építhető fel a gyakorlati képzés épülete. De vajjon egészen úgy van-e? Hogy e tekintetben maguknak a németeknek is, kik pedig a paedagogiai dolgokban a vezérszerepet viszik, némi kéte-

lyeik kezdenek lenni, kitűnik abból is, hogy már ott is találkozunk oly felfogással, mely a tanítóképzést a népiskolával minél szerveesebb kapcsolatba kívánja hozni, — illetőleg annak rendszerét a teljes népiskolával kapcsolatos polgári iskola épületére felépíteni.

Bármiként is álljon a dolog, kétségtelen, hogy akkor, midőn az összes kulturállamok a tanítóképzés reformálásán fáradoznak: egy a kultúra első sorában küzdő nemzet e tárgyra vonatkozó szervezete, illetőleg ezen szervezet javítására irányuló munkálatai, ez ország határain túl is tarthatnak számot a figyelembe vételre.

Nem kívánok ezúttal a bemutatott szervezet részleteinek taglалása bocsátkozni; tekintettel azonban arra, hogy az a tanítóképzést a népneveléssel szerves kapcsolatban kívánja tartani, azonkívül céljaira a középiskolákat felhasználni: a tervezet egyik-másik pontjának megértésére, szükségét érzem az angol közoktatásügyi szervezet egyes jellemző vonásait felemlíteni. Ez ugyan nem oly könnyű feladat; mert az angol közoktatásügyi szervezetben felette nagy helyi eltérések mutatkoznak. Szolgáljon ez egyúttal mentségül vázolásom esetleges hézagosságának.

A népnevelést államilag az 1870-iki törvény szabályozza. E törvény a helyi iskolai hatóságoknak (iskolaszék) meglehetősen széleskörű intézkedési jogot biztosít; így meg van azon fakultatív hatáskörük, hogy az iskolalátogatást 5 és 13 év között kötelezővé teheti; ő állapíthatja meg azon fokot (osztályt), melyben a növendék az iskolát elhagyhatja stb. Az 1876-i törvény (Lord Sandons act) azon helyekre, a hol iskolaszékek nincsenek, iskolalátogatási bizottságot (school assendence committee) állít; ennek feladata az iskolalátogatást szorgalmazni. Az 1880-i törvény (Mr. Mundella's act) az iskolalátogatást a 14. év betöltéséig kötelezővé teszi, de meghagyja az iskolaszékeknek azon jogot, hogy az iskolalátogatás leszállítását kérelmezhetik, nevezetesen azon korig, melyben a növendék a negyedik osztályt elvégzi. Az 1891-i törvény a népnevelést szabadnak (free, tandíjmentes) nyilvánítja.

A mi az iskolák jellegét illeti, ezek részint községiek (board schools), részint szabad iskolák (voluntary schools); ez utóbbiakhoz tartoznak az államegyház iskolái, a wesleyanus. a róm. kath., a britt és felekezetnélküli iskolák.

Az angol iskolaszervezetben nagy szerepe van az állami segélyeknek (Government Grants); ez az 1876—97. tanévben: 7.122,000 angol fontra (több mint 70 millió forint!) rúgott. E segélyeket régebben a népiskola három alapvető tárgyában, az írásban, olvasásban és számolásban való haladás alapján, mely a tanfelügyelő jelenlétében tartott vizsgán igazoltatott, állapították meg. Ennek következménye az volt, hogy a népiskolák egyéb tárgyai kevés figyelemben részesültek. Jelenleg az államsegélyek az iskola, illetőleg a tanítás összállapotának mértéke szerint, melyről a tanfelügyelő látogatásai által győződik meg, szabotnak meg.

Egyébként az iskolák fentartási költségei nem pusztán az állami segélyekből fedeztetnek. Ehhez járulnak a községi iskolákban a szabály szerint kivetett adók, a nem községi iskolákban az iskolafentartók

önkéntes adományai s az esetleges alapítványok. Ez utóbbi jövedelmi forrás bizonytalanságát jellemzi, hogy annak megszüntetésére, illetőleg rendszeres adó által való helyettesítése érdekében még egyházi férfiak is szót emelnek. Így f. é. május 10-én Ashtern-under-Lyne-on Wilson főesperes a nemzeti nevelés rendszerét sürgette, mert a jelen rendszer kétfélesége szembeszökő financiaiis anomaliákra vezetett; mert nem illő a nevelés fontosságához, hogy az bármily mértékben is, a magán nemesszívűség támogatására hagyassék; mert e rendszer kettőssége a haladás gátja.

A mi a népiskolának és középiskolának egymás iránt való viszonyát, illetőleg általában ez utóbbinak szervezetét illeti, úgy az állapottokat felette kis mértékben látjuk tisztázottaknak. E helyzet tisztázása most van folyamatban. Nem számítva a közbeeső álláspontokat, két egymással homlokegyenest szembenálló nézetet látunk egymással küzdeni: ú. m. egy reactionarius maradó és egy liberalis haladó irányzatot. Az első szerint a középiskolai nevelés a népneveléstől már a legelemeknél teljesen elkülönítendő egymástól; ezen irány hívei nem áttallanak még a parlamentben is kifejezést adni azon felfogásuknak, hogy vannak olyan társadalmi munkakörök, melyeknél a tudás az illető munkakör helyes betöltésének rovására esik; ezek szerint a magasabb műveltséghez való jutás ép az állam érdekében minél inkább megnehezítendő. A liberalis irány szerint, mely a többek között a főtanítóknak (head teachers) és a középiskolai tanárok nemzeti szövetségének f. é. január 5-én Londonban tartott ülése alkalmával nyert kifejezést, a nép- és középiskolai oktatás egymással szerves kapcsolatba hozandó. A népnevelést illetőleg határozatilag kimondja, hogy: «a bizottság a népies nevelés érdekében legfontosabbnak tartja, hogy ezen rendszer ne zavartassék meg, sőt inkább bővíttessék és fejlesztessék, hogy az a nép művelődési szükségleteinek megfelelhessen»; a középiskolákat illetőleg pedig: a bizottság azon véleményben van, hogy a mi nyilvános nevelési rendszerünk megfelelővé és teljessé tétessék; e czélból fontos, hogy a felső vagy középfokú oktatás, mint a népoktatás egyik láncszeme, az állam főfelügyelete alatt, fejlesztessék és szerveztessék, és hogy az a szorosabb értelemben vett népneveléssel szoros kapcsolatba hozassék a czélból, hogy a tehetségesebb gyermekeknek, képzésük folytatására, minden lehető mód megadassék.» (L. Schoolmaster 1898. jan. 8.) Ezen álláspont hívei az aligmnáziumnak nevezhető ú. n. grammarschool-t a népnevelés felső tagozata (higher grade board school) által óhajtanák kizárólagosan helyettesíteni. Ezen álláspont szerint a tulajdonképeni középiskola négy vagy legfeljebb öt osztályból állna, mely szervesen kapcsolódnék a népiskola 7 fokozatához (osztály: standard). A középiskolák szeszvezetének kiegészítéséül szabad legyen még felemlíteni, hogy Angliában az érettségi képesítést (baccalauatus) az egyetemek nyújtják.

Még csak a növendék-tanítók és a tanképesítés tervére kívánok pár megjegyzést tenni.

Ha e két tanterv bármelyikére is csak egy futó pillantást vetünk, lehetetlen, hogy az első tekintetre fel ne tűnjék, hogy azokból a hittan,

a módszertan és az ének s zene hiányzanak. Vajjon mi lehet ennek az oka? A mi az elsőt illeti: vajjon olyan vallástalanok volnának az angolok, hogy a hittant a tanítóképzés tárgyai közé fel sem veszik. Ha csak egy pillantást vetünk is az angolok társadalmi és családi életébe, őket vallástalansággal egyáltalán nem vádolhatjuk; csakhogy ők a vallásosságot nem a hitcikkelyek hívésében, hanem az emberbaráti szeretetben és az a szerint való cselekvésmódban keresik. Ez világosan kitűnik Waddingtonnak, az angol tanítók nemzeti szövetsége elnökének, a f. év április havában a Chelsenhambai gyűlés alkalmával tartott elnöki megnyitó beszédéből. Ime, ez az oka, a miért a vallás-tan e tantervekből hiányzik.

A mi a módszertannak hiányát illeti, ezt azon körülmény magyarázza, hogy ők a gyakorlatot előbb nyújtják, mint az elméletet; a növendékeknek tehát a gyakorlatból kell elsajátítaniok azt, a mit mi könyvekből adunk. Igénytelen véleményem szerint azonban tán még sem volna felesleges a gyakorlati eredmények szerves összefoglalása, mintegy rendszerbe hozatala.

Hogy az ének és zene hiányzik, ezt már mégis kénytelen vagyok azon tantervek rovására róni. Mert bár az is a véleményem, hogy a kántorképzés nem a tanítóképzés keretébe tartozik, de azért mégis azt hiszem, hogy az ének (népdal) a nemzeti műveltség kiegészítő része. Ezt a mi angol collegáink nem veszik figyelembe.

Az elmondottak ismét egy új adattal világítják meg azt, hogy a tanítóképzés milyen nagy kulturai probléma.

Somogyi Géza.

A tanítóképző-intézeti tanárok gazdasági tanfolyamáról s a gazdaságtan tanításáról.

Most, midőn köztudomásra jutott, hogy a nyár folyamán július hó 10-től augusztus hó 10-ig Kassán és Kolosmonostoron tanítóképző-intézeti tanárok számára gazdasági tanfolyamot tartanak, czél- és idő-szerűnek vélem, hogy tisztán *az ügy érdekében* a kassai tanfolyamról nem ismertetést, — hiszen az Kriek Jenő kartársunk tollából folyamatban van, — hanem szerény véleményt kockáztassak meg.

A tanítóképző-intézeti tanárok számára a mult év nyarán a kassai és kolosmonostori állami gazdasági intézetekben a földművelésügyi miniszter, a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértve, gazdasági póttanfolyamot rendeztetett.

A tanfolyamban részt vett 18 tanár; mindannyian hálás köszönettel adózott a két miniszternek, nemkülönben a kassai gazdasági intézet tanárkarának, mert tanáraink mély tudományukat, szakképzettségüket latba vetve, élvezetes s lelki gyönyört okozó előadásokat tartottak nekünk. A kitűnő tanárokból jóleső örömmel láttuk a lelkes s szerető kartársakat, ugyszólván jó barátokat, kiktől fájó szívvel vettünk búcsút a megejtett vizsgálatok, illetve tantolyam befejeztével.

A tanfolyam üdvös hatását valamennyien készségesen elismerjük, és ki-ki bizonyára tapasztalja is, mennyi becses anyagot nyújtanak tanításainkban a Kassán szerzett jegyzetek, tapasztalatok.

Ezután bátorságot veszek, hogy egy kissé közelebbről is megvilágítsam tanfolyamunkat. Midőn a fény mellett egy kis árnyékra is rámutatok, a legnemesebb szándék, meleg ügyszeretet vezeti tollamat; czélom csupán az, hogy az ujabban tartandó tanfolyamnál azok, a kiket közelebbről érdekel az ügy, megszívlelvén soraimat, érvényesítsék, a mit jónak ítélnék; szóval, szolgálni akarok az ügynek. A hiányok nem annyira a vezetőkre, mint inkább a tájékoztatlanságra s főleg arra vezethetők vissza, hogy a tanfolyam amugy hevében rendeztetvén, nem volt kellőleg előkészítve.

Minden kezdet nehéz. Ez volt az első ilyenmü tanfolyam. A kassai állami gazdasági intézet első, úttörő és e mellett mégis derekas munkát végzett.

A kassai gazdasági tanfolyamnak üdvös hatása két irányban érvényesül. Az egyik az, hogy az ország különböző vidékeiről összesereglett képző-intézeti tanárok a képzőket érdeklő számos dolgot vitattak meg, váltottak hasznos, messze kiható eszmecserét. A pihenő órák alatt amúgy hevenyében keletkezett viták sokszor magas szárnyalású eszmecserékre nyújtottak alkalmat. Az állami s különböző felekezeti tanárok nézetei mellett sok kérdés tisztázódott, a közszellem érlelődött. A másik üdvös hatás, a mit tulajdonképen előre kellett volna említenem, az, hogy gazdasági ismereteink gyarapodása mellett ki-ki meggyőződhetett arról, hogy tanításaiban helyes úton van-e, hol van az esetleg javítani való?

Hogy a kassai gazdasági tanfolyam nem volt megfelelően előkészítve, annak oka, hogy a kassai tanárok maguk is csak az utolsó napokban értesültek róla; nem tudták, tulajdonképen hányadán is vannak, mit s mennyit tanítsanak. Nem ösmerték a tanítóképzők tantervét, sem a tanítóképző-tanárok e téren való készültségét; így aztán megesett, hogy előadásaik itt-ott a szélsőségbe csaptak; egyszer-egyszer oly anyagot ismételtek, a mi nagyon is köztudomású volt előttünk; majd meg oly apró részletekbe bocsátkoztak, melyek a keretet jóval túlhaladták. Egy ily tanfolyamnak akkor volna gyakorlati haszna, ha a tanítóképzők tanterve lenne az előadások alapja, számítva természetesen arra, hogy az előadásokat nem képző-intézeti növendékek, hanem tanárok hallgatják, tehát mélyebbre ható magyarázatokra van szükség; számítva továbbá arra, hogy a hallgató tanároknak az elméleti ismeretek közlése mellett, főleg *gyakorlatra van szükségük*, mert ezt a tanítóképző-intézeteknél nem szerezhetik meg.

Egyik hibája volt a tanfolyamnak, hogy felette rövid volt. Rövidke négy hét alatt keveset lehet végezni!

A kassai tanfolyam legfőbb hibája az volt, hogy inkább elméleti, mint gyakorlati volt; pedig fordítva kellett volna lennie. A képzőknek az a nagy hiányuk, hogy nincsenek megfelelő gazdaságaik; de a kassai állami gazdasági intézetnek meg van a szép birtoka, vannak állatai, eszközei, laboratóriuma stb. stb.

Minden elméletet nyomon kellett volna követnie a gyakorlatnak, vagy a mi még jobb, cselekvő szemléleten építeni fel az elméletet. Például talajvizsgálat szántás, vetés, boronálás stb. stb. összehasonlítlanul nagyobb értékű ismeretet nyújtott volna, ha nem az iskolai táblán, hanem a gazdaságban szántottunk volna. A talajnemeket nem a tanteremben, hanem a gazdaságban, annak különböző pontjain kellett volna ismertetni, a kémiai vizsgálatot a laboratóriumban nyomban utána megejteni; és így tovább!

A tanfolyamban jobbra nagyméretű gazdaságokról hallottunk, pedig a tanítóképző gazdaságtan tanításának egyik célja az, hogy a leendő tanító annyi ismeretet szerezzen, hogy a falu népének, az *apró birtokosoknak* útbaigazítója s tanácsadója lehessen. Nem a nagy-, hanem a kis birtokosok okszerű gazdálkodását óhajtjuk előmozdítani az ország tanítói révén.¹

A tanfolyamban délelőtt elméleti előadásokat hallgattunk, délután gyakorlati okmutatás volt előírva. A délutáni azonban, kevés kivétellel nem volt *gyakorlati* okmutatás, hanem főleg *megtekintés*. A gazdasági eszközöket s gépeket nem elég az udvaron a felszer alatt szemlélni, hanem az ilyennemű szemléletet kövesse nyomban a munka is, mint a hogy azt például nagyon helyesen az arató-gépnél, a tej, vaj, túró előállításánál láttuk.

A tanítást minden fokon lehetőleg cselekvő szemléletre kell alapítani. Az ily tanítás biztos sikert, maradandó, alapos ismeretet eredményez. Ez megdönthetetlen, tapasztalatokon szerzett igazság, mint ilyen érvényben marad a tanítás minden fokán s minden nemében. Ha a nyáron tartandó tanfolyamon eme szerény véleményemet szíves figyelemre méltatják, hiszem, hogy a siker a mult évihez képest tokozódni fog.

* * *

Ez alkalmat, — rá kész az ügy szeretete, — felhasználom egyuttal arra, hogy a gazdaságtan tanításáról egy-két sort írjak. Nem polemizálni, — tisztán saját nézeteimet óhajtom megvilágítani.

A tanítóképző-intézetben a gazdaságtan tanítása még elég kívánni valót mutat fel. Egyik legfőbb hibája a tanítás módjának az, hogy a sok elméleti közlés mellett alig van valamicske gyakorlat. Elméletileg gazdálkodni nem szoktak, illetve nem is lehet; a gazdálkodás tényleges gyakorlat, természetesen jobban gyümölcsöző annak, a ki bő elméleti ismeretekkel rendelkezvén, azokat a gyakorlatban is érvényesíteni tudja.

A gazdaságtan tanításának sikeresbbé tétele céljából a Tanítóképző-

¹ Úgy véljük, hogy a tanítóképző-tanárnak, a kinek áttekintéssel kell bírnia a gazdálkodás összes viszonyairól, feltétlenül szükséges mind a nagy, mind a kis gazdaság berendezését és kezelését ismernie. Az képes a kis dolgokba jól belátni, a ki a nagy és kis dolgok közötti különbséget tudja. A distingváltni tudás nemcsak az elméleti ismeretek, hanem a gyakorlat terén is felette szükséges. Abban teljesen egyetértünk cikkíróval, hogy a tanítóképző-tanárok gazdasági tanfolyamának főleg a gyakorlat terén kell mozognia.

Intézeti Tanárok Országos Egyesületének választmányához a múlt év folyamán indokolás mellett a következő indítványt terjesztettem elő:

a) A választmány tegye magáévá az eszmét, hogy a tanítóképző-intézetek mellé a természetrajzok és a gazdaságtan sikeres tanítása, a felállítandó gazdasági ismétlő iskolák számára szakértő tanítók nevelése, ez által a haza testének zömét képező apró birtokosok okszerű gazdálkodni tudása, tehát az állami általános jólét emelése céljából kis, egyszerű mintagazdaságok szerveztessenek. b) A választmány ez ügyet tárgyalás alá veszi, a szükségesnek mutatkozó teendőket folyamatba hozza. c) A választmány a tanítóképző-intézeti tanárok számára rendezendő gazdasági póttanfolyamnak szervezését szükségesnek tartja; ez irányban a kellő lépéseket megteszi.

A választmány javaslataimat tárgyalván, Snazel Ferencz paedagógiumi gazd. tanár véleményes jelentése és igen élénk eszmecsere után kimondta, hogy I. a tanítóképzőkben a gazdaságtani oktatás csak oly mértékben eszközendő, míg az a tanítóképzésnek igazi célját nem veszélyezteti; miután pedig a készülőfélben levő új tantervnek gazdaságtani része is ezen elv alapján készül, zsinórmértékül az abban foglaltak fogadtatnak el a gazdaságtani tárgynak mennyiségére. II. A cél elérésére a) föltétlenül szükséges egy, a gazdaságtani oktatás céljaira berendezett *kert*; b) a hol a helyi viszonyok különösen okadatolttá teszik, kívánatos egy kisebb gazdaság berendezése. III. A gazdaságtan-tanár szakszerű minősítéssel bírjon s a tanári karnak rendes s szolgalmati viszonyaira nézve is, a többiekkel egyenlő tagja legyen. Nagy László különvéleményképen azt óhajtja, hogy az arra vállalkozók a négy év-folyam befejezése után még egy évig tartassanak vissza, a gazdasági ismétlőiskolai oktatás számára való előkészítés céljából. A póttanfolyamról hallgat a választmány, de Snazel nem tartja azt célra-vezetőnek, pedig a miniszter az arra hivatott gazdasági intézetek mozgalma s véleményezése alapján, egy pár óra rá, Kolosmonostoron és Kassán rendeztetett tanfolyamokat.

A választmánynak teljes igaza van abban, hogy a tanítóképzőkben a gazdaságtani oktatás csak oly mértékben eszközendő, míg az a tanítóképzésnek *igazi célját* nem veszélyezteti. A tanítóképző tanároknak kötelességek védeni a fő célt, különösen akkor, ha a tanítótól annyi mindent követelnek. A tanító legyen jó zenész, méhésztényésztő, szőlődmunkás, tudjon könyvet, kefért kötni, értse a Fröbel-munkát, kertészetet, gazdaságot, kosárkötést; alakítson egyesületeket, népkönyvtárakat, tartson népszerű felolvasásokat... és mit tudom én, mihez értsen még. Épen ilyen veszélyes tulzás volna szerintem is a *főcél* s a többi tárgyak rovására, előtérbe erőszakolni a gazdaságtant. Nem ezt óhajtom én; teljesen elegendőnek tartom én is azt a mennyiséget, a melyet az új tanterv kijelöl; de kívánom, hogy ez a mennyiség a rendelkezésre álló órák alatt, a tárgy természetének megfelelőbb módon taníttassék, mert ha valahol, úgy különösen itt igaz, hogy többet ér egy marok gyakorlat egy köböl elméletnél. A kis gazdaság a gazdaságtan tanításának nélkülözhetetlen gyakorló-iskolája. Lehet-e képzelni jó tanítóképzőt gyakorló-iskola nélkül? A kassai tanfolyamon a szak-

tanárok is azon a véleményen voltak, hogy «gazdaságtant gazdaság nélkül tanítani képtelenség, vagy legalább is szalmacséplés». A tábla és kréta, sőt még a kert sem elég a gazdaság berendezéséhez, a forgók elkészítéséhez. A gyakorlat, tapasztalat mutatja, hogy bármennyire magyarázzuk is p. a fametszés szabályait, a szőlő-, s fanemesítés módját, a méhraj befogását, spárgatelep készítését stb. stb., . . . egyetlen növendékünk sem fogja jól megcsinálni azokat, ha mi gyakorlatilag, cselekvő szemlélettel is be nem mutattuk, el nem sajátítottuk. A mi itt igaz, igaz az a gazdaság minden ágára. A kert a gazdaságtan tanításának céljaira nem elég. Egy 5—10 holdas kis birtok a megfelelő mellékletekkel, a sikeres tanítás eszközlése céljából elengedhetetlen kellék. A gazdaság berendezésénél irányadóul egy egyszerű, de okszerűen kezelt falusi kisbirtok szolgáljon úgy, hogy a szó szoros értelmében vett földmivelésen kívül ott találjuk még az istállót, benne egy pár lovat, tehenet, birkát, sertést, — baromfiakat, méhest, selyemtenyésző kamrát, gyümölcsöst, — zöldséges-, ha lehet, szőlőskertet is.

Célszerűségi s részint kényelmi szempontból igen kívánatos, hogy az az egy pár hold föld az intézet vagy internátus közvetlen szomszédságában volna; de ez nem feltétlen kellék. Hány falusi birtokosnak van az a kedvező helyzete, hogy földje a lakása közelében legyen? mégis gazdálkodik. Még az sem olyan sűrű eset, hogy az az egy pár hold földje egy tagban legyen.

Alkalmazkodjunk mi is a viszonyokhoz. A kert, a gazdaság, ha lehet, az intézet mellett, ha nem, — lehetőleg közel a határban legyen; de okvetlen legyen.

Hogy minden tanítóképzőhöz gazdaságot óhajtók, az igen természetes. Úgy nemzetgazdasági, mint egyéni szempontból szükséges, hogy a gazdasági ismeret, melyet kivétel nélkül minden tanítóképzőben tanítani kell, ne legyen életnélküli, könnyen feledésbe menő szóhalmaz, elméleti tudás, hanem maradandó, mintegy a vérbe átment, cselekvő szemléleten alapuló tiszta, határozott, az életben mindenkor s mindeütt érvényesíthető ismeret. Ki tudja előre megmondani, hogy az a znióváraljai, iglói, eperjesi, budapesti, csáktornyai, vásárhelyi, temesvári, soproni képző-intézeti növendék mely vidékre kerül tanítónak? De meg e téren csak akkor teljesítheti jól misszióját a tanítói kar, ha annak minden tagja egyaránt ért a dologhoz. Nemzetgazdasági szempontból káros hatású egyoldalúság volna, ha csak egyes vidékek lakóinak okszerű gazdálkodását, jólétét tartanók szem előtt. A bánási s árvamegyei kis gazdának egyaránt szüksége van jó útbaigazítóra, tanácsadóra. Hogy e tanácsadók a lelkészekon kívül a tanítók lehetnek leginkább, bizonyításra nem szorul.

A kassai gazdasági tanfolyamon nagyon lelkünkön kötötték, hogy legyünk apostolainvá ama eszmének, hogy a theológiakon is tanítsák a a gazdaságtant. Bár ez nem tartozik szorosan lapunk keretébe, legyen szabad egy két szót erről is megkoczkáztatnom! Nemzetgazdasági és egyéni érdekből nagy horderejű eszme ez; kívánatos, hogy mentől hamarabb valósuljon meg. A lelkész, különösen falun, vezére, tanácsadója s oktatója a népnek; nem tagadhatjuk, hogy általánosságban

nagyobb a befolyása a népre, mint a tanítónak; de meg a rendelkezésre álló, mindig jóval nagyobb birtokon, nagyobb tőkékkel rendelkezhetvén, behatóbb gazdálkodást is űzhet. Hogy a lelkészek okszerű gazdálkodása mennyit lendít a környék népének és saját maguknak is anyagi helyzetén, példa rá Agnelli plébános (Csári, Nyitra megye) gazdálkodása, a ki hiteles könnyvezetés alapján kimutatta, hogy 12 kat. holdon botanikus kertjével, főleg gyógynövény s burgonya termeléssel évi 6—10000 frtos nyers jövedelmet tud felmutatni, e mellett környéke népének tanácsadója, oktatója, s jólétének előmozdítója. — Lelkészeink nagy többségének javadalmazása földbirtok-használat. Hogy mennyi vesződséggel, kárral jár az, míg a mennyire-annyira belejönnek a gazdálkodásba, annak ők a megmondhatói! Milyen jó volna, ha kész gyakorlati ismeretekkel lépnének ki az életbe.

Összefoglalva röviden az eddig mondottokat, nagyon célravezető volna, ha a gazdaságtan tanítása a theologiákra is behozatnék. A tanítóképzőkben a gazdaságtan a tanterv által kijelölt keretben és óraszám-ban, *cselekvő szemléleten tanítandó, vagyis: a tanítóképzők kis minta-gazdaságokkal rendeztessenek be.*

Nagyban fokozná a sikeres gazdaságtanítást az is, ha megfelelőbb tankönyvünk volna. E téren tankönyvirodalomunk nem gazdag. Leginkább a H. Kiss Kálmán gazdaságtana van elterjedve, hármas kiadása forog közkézen. A képzőkben a legcélszerűbben használható 1.30 frtos kiadás egy kissé drága; sok helyt fölösleges, úgyszólván meg nem tanulható részletességekbe megy át, másrészt pedig hiányos. A gazdaságrendezés bővebb és gyakorlatibb irányú lehetne. Főleg a kis gazdaságok berendezésére mintákat, üzemterveket, könyvviteli mintákat kellene adni. A szőlőművelésnél a most már legjobban elterjedt amerikai fajok közül a vitis solonist, riparia portalist, rupestris monticolát alaposan ismertetni, az amerikai alanyra épített szőlőművelést részletesebben adni, igen üdvös dolog volna. A ló, marha, sertés, juh, szárnyasok fajtáinak stb. ismertetésére ábrákat adni, a mint azt állat- s növénytanainknál látjuk, szintén kívánatos volna. Ha e hiányokat egy újabb kiadásnál pótolnák, kitűnő kézi könyvet kaphatnánk.

A »*Néptanítók gazdasági vezérfonala*« (írta: Gáspár József földművesiskolai igazgató) a múlt éven hagyta el a sajtót. Terjedelmes és nagy szakértelemmel frott mű.¹ Árát nem tudjuk. Képzőinkben tankönyvül nem használhatjuk, mert igen terjedelmes s e mellett a gyümölcs- és fanevelés, a kertészet, a mik tanításainknak legfőbb részei, teljesen hiányzanak belőle. A szőlőtermelésről sem szól. Mint segéd-könyv felette becses a tanár kezében; egyetlen tanári könyvtárból sem volna szabad hiányoznia. Óhajtandó volna, hogy a gazdasági eszközök és tyúkfajok rajzai mellé más állatfajok képeit is mellékelné.

Simkó Endre.

¹ Úgy tudjuk, piacra nem került. Kapható Algyógyon, a szerzőnél.

Folyamodvány a fizetés rendezése ügyében.¹

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Urunk!

A legmélyebb hálával és köszönettel vettünk tudomást arról, hogy Nagyméltóságod az 1898. évi költségvetési javaslatban újra jelentékeny lépéssel kegyeskedett előbbre vinni a tanítóképző-intézeti alkalmazottak fizetési ügyeit.

Különös örömünkre szolgált, hogy a mult évi február 27-én kelt alázatos kérelmünknek azon pontja, mely a VIII. és IX. fizetési osztályoknak az 1893. évi IV. t.-czikk 3. §-a értelmében véghezviendő rendezését, vagyis az egy fizetési osztályba sorozottaknak az egyes fizetési fokok közötti arányos megosztását célozta: kegyelmesen figyelembe vétetett, sőt a VIII. osztálybeli létszám emelése által a tanítóképző-intézeti tanári status anyagi ügyei általában és egyetemlegesen is kedvezőbb formát öltöttek.

Nagyméltóságodnak már ezáltal is tanusított atyai jóindulatában rendületlenül bizva, mivelhogy a fentemlített alázatos felterjesztésünkben foglalt kérelmek között még mindig több van olyan, melyeknek megvalósítását a jövőtől kell remélnünk, legyen szabad a tanítóképző-intézeteknél alkalmazottak anyagi ügyei tárgyában alázatos kérelmünket újólág Nagyméltóságod elé terjesztenünk, a legmélyebb tisztelettel kívén és remélvén azoknak meghallgatását, kegyes figyelembe vételét, méltánylását és teljesítését.

Alázatos kérelmeink a következők:

1. A legmélyebb tisztelettel vagyunk bátrak kérni Nagyméltóságodat, hogy a VIII. fizetési osztályba osztott **igazgatókat** — úgy, a miként a középiskoláknál történt — ezen osztály 2 felsőbb osztályába — sorozni méltóztassék. Ugyanezen tárgyban Nagyméltóságodhoz már régebben intézett alázatos kérelmünket Nagyméltóságod egyesületünk elnökségéhez intézett 31,082/1895. sz. magas rendelete szerint már méltánylandónak kegyeskedett elismerni s egyszersmind kijelenteni méltóztatott a következőket: «Hajlandó vagyok az 1897. évi költségvetési előirányzatban gondoskodni, hogy a tanító- és tanítónőképző-intézeti igazgatók 1600 frt fizetéssel a VIII. fizetési osztály második fokozatába helyeztessenek.» Az előttünk levő 1898. évi költségvetési javaslatban (a VII. osztályba sorozottak kivételével) a VIII. osztályba sorozott igazgatók ugyanezen fizetési osztály *két alsó* fokozatába vétettek fel.

A legőszintébb hálával ismerjük el, hogy az 1898. évi költségvetés ebben a tekintetben is kedvezőbb az 1897. évinél, mindazonáltal támaszkodva Nagyméltóságodnak fenntisztelt magas kijelentésére, legyen szabad megújítanunk az igazgatók fizetésének rendezésére már fentebb kifejezett alázatos kérelmünket.

¹ E kérvény beadásáról szóló értesítést l. a «Magyar Tanítóképző» f. é. III. füzeté 202. s köv. lapjain.

2. A legmélyebb köszönettel vettük Nagyméltóságodnak azon kegyes intézkedését, hogy az 1897. költségvetésben a IX. fizetési osztályba sorozott tanárok létszámának emelése által lehetővé kegyeskedett tenni a **segédtanárok** nagyobb számmal való előléptetését. Ezekre vonatkozó tiszteletteljes kérelmünk oda irányul, méltóztassék a magasabb fizetési osztályok létszámának fokozatos emelése által az alsóbb — itt különösen a X. — fizetési osztály létszámát csökkenteni, s ez által a mindekkoráig oly kedvezőtlen viszonyok közé helyezett segédtanárok előmenetelét biztosítani s ezek helyére a megbízásokat nyert alkalmazottakat — rendszeres kinevezés által — a fizetési osztályokba sorozott tanárok közé beiglatni s jövőben is a megbízások helyébe a rendszeres kinevezést alkalmazni.

3. Alázattal bátorkodunk kérni Nagyméltóságodat, kegyeskedjék hasonló módon, vagyis a IX. fizetési osztály létszámának emelése által segíteni a **tanítónők** fizetési ügyén is, kiknek legnagyobb tömege még mindig a legalsóbb fizetési osztályokba van sorolva.

4. Ugyanez a mód volna egyedül alkalmas azon — már több ízben eléterjesztett, most is a legmélyebb tisztelettel megújított — alázatos kérelmünk teljesítésére nézve is, hogy t. i. mindazon, most már segédtanári cízzel bíró **zenetanárok**, kik kellő képesítéssel s rendes heti óraszámmal bírnak, Nagyméltóságodnak 31,086/1895. sz. magas rendeletében kifejezett kegyes elhatározásához képest, rendes tanárokká is előléptetessenek.

5. A legmélyebb tisztelettel vagyunk bátrak megújítani első ízben a «III. Emlékirat» cz. tiszteletteljes felterjesztésünkben, másodízben mult évi február 27-én kelt alázatos kérelmünkben is bőven okadatolt abbéli alázatos kérésünket, hogy a képző-intézeti tanárok **évötödös pótléka** magasabb összegben, nevezetesen 200 frtban állapíttassék meg. Ezt illetőleg mindennek előtt legyen szabad újra rámutatnunk ama rendkívül kedvezőtlen viszonyokra, melyeket az 1880. évi 32,994. sz. szabályrendelet azon intézkedése teremtett, hogy a különben is legmostoháiban díjazott *segéd-, zene-, rajz- és tornatanárok* ötödéves pótléka törzsfizetésük 10⁰/₀-ában állapíttatott meg; e pótlékoknak — bár utólagos — kiegészítése tárgyában is többször voltunk bátrak már kérelmezni, legyen szabad ebbéli kérelmünket e helyütt is megismételnünk. Másfelől azonban: tekintettel a tanári pályán való előmenetel nagy mérvű korlátozottságára, tekintettel az anyagi ügyek rendezése s javítása iránt oly élénken érzett szükséglet egyetemességére, s tekintettel azon megszorításokra, melyek az 1893. évi IV. t.-cz. rendelkezései értelmében a tanárság anyagi helyzetének más úton való gyökeresebb megjavítását oly szerfelett nehézé teszik: az ötödéves pótlékoknak felemelésében, illetőleg 200 frttal leendő megállapításában látjuk a legalkalmasabb módot arra nézve, hogy a képző-intézeti tanári személyzetnek még máig is sok tekintetben mostoha helyzetében állandó, egyetemes, igazságos és biztos javulás álljon be.

6. További, tiszteletteljesen megújított kérelmünk az, hogy méltóztassék Nagyméltóságod kegyes intézkedéseket tenni a **fővárosban működő tanítóképző-tanároknak helyi pótlékban** való részvel-

tetése tárgyában. A fővárosi életnek immár majdnem elviselhetetlen drágasága — a fizetési osztályozásnak különben helyes alapelvén nyugvó egységes volta, illetőleg az azonos osztályba sorozottaknak egy létszámba való helyezése folytán — szembetűnően nehéz helyzetet teremt a fővárosban működő tanárookra nézve. Ez aránytalanul nehéz helyzetet általában minden fizetési osztályt illetőleg előáll, de különösen súlyos az az alacsonyabb (IX.) osztályba sorozottakra, mint a kiknek az 1893. évi IV. t.-cikken alapuló fizetése határozottan kedvezőtlenebb a mondott törvény előtti időkbeli fizetésnél, mikoron az 1200 frt tözsfizetéshez az ahoz csatolt 300 frt helyi pótlék is hozzájárult.

7. A legmélyebb tisztelettel terjesztjük ismételten Nagyméltóságod elé abbeli alázatos kérelmünket, hogy a két (fővárosi) **polgári iskolai tanítóképző** tanárait az elemi tanítóképző-intézeti tanárok létszámából kivenni, részükre külön létszámot alapítani, s a 36,905/1891. sz. magas rendeletben is elismert magasabb fokú működésük természetéhez képest, őket magasabb osztályba sorozni, vagy — a mennyiben ezt a többször idézett fizetést-rendező törvényben megadott keretek lehetővé nem tennek — működési pótlékban részeltetni kegyeskedjék. A polgári iskolai tanítóképző-intézet tanárainak ez a különválasztása az *elemi* tanítóképzők szempontjából is kívánatos. A polg. tanítóképzők tanárait a tanítóképzők számára biztosított fizetési osztályok legmagasabbja már működésükből kifolyólag is, tehát kineveztetésükkor is megilleti; ámde e magasabb osztálynak úgyszólván állandóan lekötve tartása hátrányos az elemi tanítóképzők tanáira. Így pl. — miként az 1898. évi költségvetés mutatja — ha a polg. isk. tanítóképző-tanárait a statusból levonjuk, az elemi képzőknél működő tanároknak nem $\frac{1}{3}$, hanem csak $\frac{1}{4}$ része fog bejutni a VIII. fizetési osztályba. Az elemi képzők statusának viszonyait tehát a polg. tanítóképző tetszőbbé teszi, de lényegében kedvezőbbé nem.

8. Nem mellőzhetjük kérelmeink sorából a **felekezeti tanítóképzőnél működő kartársaink** anyagi helyzetének javítására vonatkozó alázatos kérésünket sem. Ezek között a *kir. kath. tanítóképzőknél* működő kartársaink érdekében azt vagyunk bátrak kérelmezni, hogy ők is, miként az állami tanárok, s miként a kir. kath. főgimnáziumok tanárai, fizetési osztályokba soroztassanak s ez által lehetővé téessék mindezideig rendezetlenül álló fizetés-ügyek szerves fejlesztése s korszerű jobbítása. Felekezeti tanítóképzőnél működő kartársaink érdekében alázattal kérjük azt is, hogy kegyeskednék Nagyméltóságod az illetékes hatóságok figyelmét felhívni az általuk fentartott tanítóképzők tanárainak fizetés-rendezése és javítása ügyében.

9. Az 1898. évi költségvetési javaslatban Nagyméltóságod a **felekezeti tanítóképző-intézetek** segélyezésére, illetőleg az ezen intézetekben működő tanárok illetményeinek kiegészítésére 4000 frtot, vagyis a múlt évihez hasonló összeget kegyeskedett előirányozni. — Erre nézve legalázatosabb kérelmünk odaterjed, méltóztassék ez összeget jövőben jelentékenyen emelni, s ez által az ezen intézeteknél működő kartársaink módfelett szomorú anyagi ügyeinek itt-ott valóban megdöbentően elhagyatott állapotán sürgősen segíteni, javítani.

10. Végül a legmélyebb tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, kegyeskedjék jelen tiszteletteljes kérvényünknek a **kisdédóvóképző-intézetekben** működő kartársaink ügyeivel érintkező pontjaiban foglalt kérelmeinket, említett kartársainkra vonatkoztatottaknak is tekinteni, s az ő helyzetükön is a tanítóképző-intézetnél működőkéhez hasonlóan segíteni.

A legmélyebb tisztelettel maradtunk Nagyméltóságodnak, Kegyelmes Urunknak

Budapest, 1898. január 17-én

A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Orsz. Egyesületének választmánya nevében

alázatos szolgálai

Dr. Kovács János,
alelnök.

Sztankó Béla,
főtitkár.

Tanárok öröme.

A türelmet próbára tevő, hosszú várakozás után végre valahára mi, tanítóképző-tanárok is megkaptuk az 1898-diki költségvetési törvényen alapuló előléptetéseket. Kissé nehezen esik ugyan, hogy mi mindig csak akkor részesülünk a jóban, a mikor a többi szerencsés kartársaink rég elfeledték a kellemes helyzetváltozást. De nyugtasson meg minket az a gondolat, hogy kell valakinek utolsónak is lennie; ehhez a gondolathoz hozzászokhattak már azok, a kik a népoktatás rögs mezején fáradoznak. A dolog veleje mégis csak az, hogy az áldás legyen olyan, a milyen a kívánság.

Sokan, mondhatnám mindnyájan, nagy várakozással tekintettünk ezen előléptetés elé, a melyet a költségvetés nyilvánosságra jutott adatai szerint és a többi statusba sorozott tanárok tömeges előléptetése után nagymérvűnek reméltünk. Hiszen csak a középiskolaiak közül 191-en részesültek az előléptetés örömeiben. Reményünkben, legalább a mi az előléptettek számarányát illeti, nem csalatkoztunk. Összesen 75 tanítóképző-tanár került egy, sőt két gradussal feljebb s kapott 100, sőt 300 frttal nagyobb fizetést! 75 pedig a mi 233 tagból álló státusunknak közel egy harmadrésze. Az 1890-iki általános fizetésrendezésünk óta valóban ez a mostani a legtömegesebb fizetésjavítás, minek eredménye lesz a magasabb fizetési osztályokba sorozottaknak általános helyzetjavulása. Hála és elismerés illeti érte dr. Wlassics Gyula miniszterünket s mindazokat, a kik ez ügyben fáradoztak.

A midőn azonban köszönetünket, örömünket s hálánkat elmondjuk, nem titkolhatjuk el a panasz hangját sem, mert jól tudjuk, hogy igen sok kartársunk szíve csordultig van keserű érzelmekkel, a kiknek panaszszava elsöpri a szerencsés kartársak örömh hangját. Értem a X. és XI. fizetési osztályban lézengő tanítóképző-tanárokat, a kikre nézve a statusquo a fizetési előléptetés tömegessége után is változatlan. E kartársak helyzete többnyire még ma is súlyos és sérelmes. Ha az ember kissé beletemetkezik a X. és XI. fizetési osztály adataiba, úgy érzi magát, mintha a siralom völgyében járna.

Kollégáink még ma is öt esztendeig segédtanárokodnak, míg a rendes tanári állásba juthatnak. De ez az öt év csak a hivatalos szám, mert a *megbízotti* szolgálatot nem mutatja ki a büro, pedig ez a megbízotti szolgaság ma már rendszerré fajult.

Nem külömb a sorsa a tanítónőknek sem, a kik, mint *segédtanító-nők*, 500—700 frt fizetés mellett 7—8 évig is vezetik az internatusi teendők jármát, s a kiknek szemei előtt csak utólérhetetlen vágyként lebeg az 1200 frtos rendes tanári fizetés.

Mit mondjunk a zene- és rajztanárokról s gyakorló-iskolai tanítókról, a kiknek ügye, úgy látszik, menthetetlenül bele feneklett az 1893: IV. törvényczikk kátyújába. Zenetanáraink nyolcz év alatt nagy nehezen felkerültek ugyan a X. fizetési osztály első fokozatába, de onnan évek óta reménytelenül tekintenek át a szomszédba, a IX. fizetési osztályba. Elzárja előlük az utat a törvény. Gyakorló-iskolai tanítóinkat pedig egész a XI. osztályig szorítja vissza a törvény, sőt azután, minthogy előre nem haladhatnak, mentek visszafelé a 700-ról a 600-ra, s ma már 500 frt a kezdő fizetésök.

S ha felvetem azt a kérdést magamnak, meddig tart még ez az állapot, — nem találok feleletet. A reménység világossága helyett a lemondás sötétsége borítja be lelkemet. Hiszen ezelőtt néhány héttel történt, hogy miniszterelnökünk, br. Bánffy Dezső, kinyilatkoztatta az állami tisztviselők tisztelgő küldöttsége előtt, hogy az 1893: IV. t.-cz. módosításáról mostanában szó sem lehet. Állami szempontok tiltják e törvénynek megbolygatását. Hiszen nekünk tanítóképző tanároknak is van érzékünk a magasabb állami szempontok iránt s belátjuk a törvény-módosítás nehézséget; de ha így van, akkor kérve-kérünk, esdve-esdünk a magas kormányhoz, találjon módot a törvény méltánytalan intézkedéseinek enyhítésére. Talán nem lehetett annak a törvénynek az a kegyetlen czélzata, hogy útját vágja a jogos kívánalmaknak s ogni speranza-t teremtsen kartársaink egyes csoportjai számára.

A való tényekből merített bizodalommal fordulunk dr. Wlassics Gyula szeretett miniszterünk felé. Reméljük, hiszszük, az ő ügyszereténének s vaserélyének sikerül a nehézségeket leküzdenie s a ma még reménytelen helyzetben levő kartársaink számára kedvezőbb viszonyokat teremtenie. Ha sikerül ezt elérnie, a keserűség nélküli öröm, az őszinte hála és szeretettel teli áldás érzelmét fogja fakasztani azok szívében, a kik a keserűség érzelmének terhét hordozva, de azért az ügyet híven, az ügyszeretetből fakadó lelkesedéssel szolgálva s a zászlót el nem árulva, fáradoznak a tanítói nemzedék képzésén. *N. L.*

Krätsmar Béla.

— † 1898. évi április hó 4-én. —

Tanítóképzésünk szakavatott, lelkes munkást vesztett benne, tanártársai gyászolják a jó kollégát és hű barátot, tanítványai a szerető, gondos szellemi vezért siratják.

Született 1854. július 25-én Szepes-Szombaton. Tehát annak a polgári erényekben gazdag szepesi német vérnek volt sarja, mely sok derek emberrel gazdagítja magyar fajunkat. Iglón 6 gimnáziumi osztályt végzett. Mikor 1871-ben az áll. képző-intézetet Iglón alapították, ő is beiratkozott és dr. Emericz Gyéza, korán elhunyt jelesünk vezetése alatt készült a tanítói pályára. A tanképesítő vizsgálatot 1874-ben tette le. Ebben az évben rakta le Gyertyánffy István a paedagogium talpkövét. Ennek első tanítványai közé tartozott és kétévi szorgalmas készülés után kitűnő eredménnyel tette le a polgári iskolai tanítói vizsgálatot a mennyiségtani és természettudományi szakcsoportból. Ő volt az első azon kipróbált emberek között, kiket Gyertyánffy képző-intézeti tanári állomásra ajánlott. Nem csalatkozott benne. Talán szóval sohase hálálta meg, mert Krätsmar azon emberek közé tartozott, kik szépen szólni nem tudnak, nem is akarnak; de egy egész emberi élet lelkiismeretes munkája által hálálják meg a beléjük helyezett bizalmat. Működését Znión kezdte meg Lorencz Zsigmond oldala mellett, mint benlakásos nevelő-segédtanár. 1881-ben Modorba helyezték át, mint segédtanárt. Akkori időben példátlan volt a modori segédtanárok szerencséje. Ő is csak 9 napig volt segédtanár, azután a Krammer József kismartoni igazgató lemondása folytán megürült rendes tanári állomást foglalta el. Kitűnően beleillett abba a körbe, melyet a mi tanári karunk képezett. Zajtalanul hódítani az erkölcs hatalmával mind az iskola négy fala között, mind abban a szerény városi körben, melybe a sors helyezte: ezt tartotta ezen kör legelső feladatának. Hogy tisztán az erkölcs hatalmára és a szellemi fölényre támaszkodva, az intézetben oly szellemet teremthettünk, mely minden tanévben megújhódva, az ujonczokat a maga képe szerint idomítja: abban neki is van része. A matematikusok ritkán kedvenczei az ifjúságnak, nem nyujthatnak elég tápot az ifjúság lángoló lelkének; ő kivétel volt e tekintetben. Minden növendék érezte jóakarátát és meghajlott komoly kötelességtudása előtt. Elvégre megérzi azt a leglustább legény is, ha nem taszítja el magától a tanár, hanem magához öleli, annál inkább, minél inkább szüksége van arra.

Mint tanár szerette a gondolatok szabatos alakulását és kifejezését. Igen ügyes mester volt az osztálytanításban, a mennyiben úgy tudta foglalkoztatni az egész osztályt, hogy mindegyik növendéke kénytelen volt szigorúan követni a gondolatok fejlődését, vagy a példa kidolgozását. Növendékei tudták, hogy nagy gondot fordít a külalakra. Minden számtani füzet oly csínnal volt kiállítva, hogy nemcsak ő szemlélte azokat benső örömmel, hanem büszkén mutogatta másoknak is. Fontos szolgálatokat tett a meteorológiának, mint a mi állomásunk vezetője. Pontosságát igen jól ismerték a középpontban.

Boldog és példás családi életet folytatott, mely négy gyermekkel volt megáldva. Szíve örök gyászba borult, mikor két, legszebb reményekre jogosító gyermeke egy hét alatt áldozatul esett a pusztító torokgyuladásnak. Azóta néma gyász ült lelkén, mely erőt vett testén is. Fájdalmak között szóltanul teljesítette ugyan kötelességeit, de elrejtette arcját a résztvevő tekintet előtt. Két évig tartott e tusa. Még

egyszer győzött az akarat ereje a roskadozó test felett, de csak rövid időre. A halál véget vetett a kétségbeejtő harcnak.

Egy gondolat bántotta végső napjainak nyugalmát, a törvény ama brutalitása, mely két árvának nevelési járulékot nem biztosít. Magasan állhatott az, oly magasan, hogy az élet jajja nem hatott el föléig, a ki úgy találta érdemesnek, hogy állami tanár sírján csak három virágszálát kell öntözni, kettőt nem. Ezek elégedjenek meg Isten harmatjával. De ha nincs kegyelem a holt betű előtt, lesz kegyelem, úgy reméljük, az élőknél, kik az árvák sorsa felett dönteni hivatvák.

Legyen könnyű neki a föld és legyen áldva emlékezete!

(Modor.)

Lenhardt Károly.

NÉPOKTATÁS.

A psychologia a gyermekszobában.

— II. közlemény. —

Az érzékek fejlődése.

Az újszülött rendesen *sírással*, ritkábban *prüsszentéssel* ad magáról első életjelt.

Az első sírást, melynek a megmagyarázása ma oly egyszerűnek és természetesnek látszik, régebben különféleképp értelmezték. Voltak, a kik azt hitték, hogy ez nem egyéb, mint annak a bizonyítéka, hogy ez a világ valóban a «siralom völgye»; Hegel az ember *magasabb rendeltetésének* kinyilatkoztatását látja benne. Azt fejezi ki ezzel a gyermek, hogy szükségleteinek teljesítését joga van a külvilágtól követelni! Michelet azt hirdeti, hogy ez a sírás a *lélek kétségbeesése*, azért, mert a természetnek alá van vetve. Kant meg azt tanítja, hogy ez nem a jajgatásnak, hanem a felingerültségnek, a *bosszankodásnak hangja*. A gyermek nem azért sír, mert valamije fáj, hanem azért, mert bosszankodik s valószínűleg azért, mert mozogni szeretne s erőtlenségét bilincsnek tartja, mely őt szabadságában korlátozza. Milyen hypothesisek ezek, bizonyítja már az is, hogy olyan gyermekek is sirtak, a kik agyvelő nélkül születtek, azután meg az a tapasztalat, hogy az állatok között is vannak (borjuk, kecskegödölyék), melyek a születésnél hallatják hangjokat.

Maga az a körülmény, hogy akárhány egészséges csecsemő nem sírással, hanem *prüsszentéssel* köszönt be a világba, arra birták a vizsgálódókat, hogy a *sírás okát* egyrészt a *hőmérséklet* változásában, másrészt pedig abban keressék, mert az anya most már nem lélegzik helyette.

Arra a kérdésre: mi kényszeríti a gyermeket a *légzés* megkezdésére, a vizsgálódók azt a feleletet adják: a *hőmérséklet* változása. Mikor valami hidegebb fürdőt veszünk, akkor a mint közönségesen mondani szoktuk: «szívjuk a fogunkat», igazában pedig mélyebben

lélegzünk a szokottnál. Magam is láttam, hogy mikor a nők először a hideg vízben lebuknak, akárhányan jó nagyot sikoltanak. Mikor azt kérdeztem: miért teszik ezt? Azt felelték: így nem tűnik olyan hidegnek a víz! És most képzeljük el az újszülött helyzetét! Az anyaméhében hozzászokott a 28° R. meleg fürdőhöz s most egyszerre oly helyre kerül, hol a hőmérsék 16—18° R. Ehhez járul az elpárolgás, mely a test melegét alább szállítja. Megkezdődik az első lélegzetvétel, az aránylag hideg levegő tódul a tüdőbe s ennek a kezdetnek jele a sírás. A tüdő megkezdte működését s a már öt hónap óta működő szívvvel folytatja szakadatlanul az — utolsó lehetetig. Hányszor lélegzünk ez idő alatt s hányat dobban a szív? Ki tudná ezt megmondani! Elég az is a tájékozásra, hogy egy év alatt 10 milliónál többször veszünk lélegzetet s szívünknek mintegy 40 milliószor kell összehúzódnia, hogy a vért az egész testben egy évig keringésben tartsa. Csodálatos gépezet, mely ekkora munka mellett egyik-másik embernél 60—70, sőt még több esztendeig is működik! Mekkora halad ez idő alatt az egyén a fejlődés útján, az nagyban függ az egyén lelki és testi sajátosságaitól, valamint egyéb életkörülményeitől is. A fejlődés útja az egyénben ott kezdődik, a midőn a makrokosmos tárgyai benyomást tesznek az ébredni kezdő lélekre.

Arra a kérdésre: milyen sorrendben lép fel az egyes érzékszervek működése, a különböző íróknál, különösen a régi időkben, különböző feleletet találunk.

Darwin pl. azt állítja, hogy a lélek működése már az anyai méhben megkezdődik; az első benyomásokat a *tapintás* érzéke útján nyerjük. A magzat az anya méhében nemcsak izommozgásokat végez, helyzetét is megváltoztatja s e mozgások következtében tapasztalatot szerezhet saját testének, valamint az anyai méhnek alakjáról, észreveheti, hogy az a folyadék, a melyben úszik, nyúlós. A születés után az első kellemes érzést az anyai *tej* szaga, forrásának melegsége s ízének édessége szolgáltatja.

Carus azt hiszi, minél alacsonyabb rendű valamely érzékszerv, annál hamarabb megkezdí működését. Az első közvetlen érzetek meglehetősen egy időben lépnek fel, olyan formán, mint a kevésbé kifejlett állatoknál, hol egy szerv többet is helyettesít. A *tapintás* és a *szaglás* csakhamar különböző benyomásokat kelt, ezeket követi az *izlés*, majd mintegy 3 hét múlva fellép a *hallás* s végül körülbelül az ötödik-hatodik hétben a *látás*.

Burdach ellenben azt tanítja, hogy először kezd működni a *látás* és a *közérsék*, ezeket követi a *hallás* és *izlés*, végre a *szaglás* és a *tapintás*. A szemek kinyílnak már az első lélegzetvételnél és az első sírásnál, de még nem látnak, a csecsemő még nem irányozza bizonyos tárgyakra s nem zárja be akkor, ha valami idegen test közeledik feléje, néhány hét kell hozzá, míg a fényesebb tárgyakat észreveszi. A közérzék okozza, hogy a gyermek jól érzi magát puha, meleg vánkosan, az anya emlőjén, a langyos fürdőben. Ámbár a lélegzés megkezdésénél a fül megtisztul a nyálkától, azért a csecsemő még az első hétben nem hall, bármily nagy zaj vagy láрма nem veri fel álmából, azonban

már a második hónapban a gyenge hangok is benyomást tesznek reá, már az éneknél lecsillapodik s elalszik. Izlése kezdetben szintén tompa, bármilyen langyos folyadékot lenyel. A szaglász nyomait találjuk abban, hogy az anya körében jobban érzi magát már akkor, a midőn még az anyát egyéb érzékszerveivel nem veheti s nem is veszi észre.

Rudolphi szerint az *izlés* hamarabb fejlődik, mint a *szaglás*. Igaz, hogy kezdetben a gyermeknek bármilyen orvosságot beadhatunk, a nélkül, hogy ez kellemetlen ízét érezné, ez az állapot azonban csak hamar megszűnik; a gyermek elfordul az anyai emlőtől, a midőn gombján valami keserűt vesz észre, vagy pedig a tej neki nem izlik. A szaglás nyilatkozásai sokkal később jelentkeznek; még később az az idő, a midőn a csecsemők a fénylő vagy világító tárgyakat nézni és látni kezdik. Felemlíti, hogy már *Desmonceaux* állította 1775-ben megjelent művében, hogy tapasztalata szerint némelyik gyermek egy hónapos, más meg 5—6 hetes korában, sőt később kezdi meg a látást; tapasztalta azonban azt is, hogy az igen későn született gyermekek a születés után *azonnal* követik szemeikkel a világosabb tárgyakat.

Bautain véleménye szerint az újszülöttnél először a *látás* és *izlés* kezdi meg működését. A *szaglás* már azért is később kezdődik, mert ennek az érzéknek szervét nagyon vastagon borítja a nyálka. A *hallás* a születés után csak néhány hónapra lép fel.¹

Kinek van itt igazsága? Ne törjük rajta a fejünket, részint azért ne, mert a kísérletezők és vizsgálódók munkái ebben is felvilágosítanak bennünket, részint pedig azért, mert reánk nézve sokkal fontosabb kérdés az, milyen fejlődésen mennek keresztül az egyes érzékek? Lásuk tehát ezeket rendre!

a) A látás.

Látni, a szó szoros értelmében véve e szót, az első hetekben még nem lát a gyermek. Kinyitja ugyan szemeit, de az, a mit először megkülönböztet, nem tárgy, hanem *világosság* és *sötétség*. S a világosság kezdetben kellemetlen hatással van rá, olyan formán van gyermek vele, mint midőn jó magunk egy sötét szobából egyszerre fényesen kivilágított terembe lépünk. Magunknak is káprázik ilyenkor a szemünk, nekünk is kellemetlen ilyenkor — legalább az első pillanatban — a fény, mennyivel inkább annak a gyermeknek, a kire a fény először teszi hatását. Tudjuk, hogy a fény nem egyéb, mint rezgés; a mely rezgés hullámainak hosszúsága egy milliméternek 688 és 393 milliomodrése, gyorsasága pedig másodpercenként 450 és 790 billió lengés között váltakozik s e hullámok pedig egyenesen a gyermek szemébe iparkodnak.

Az egészséges, kifejlődött gyermek, mihelyt kissé lecsillapodik, azonnal megkísérli szemeit kinyitni, de a betóduló fény következtében kénytelen ismét bezárni. *Preyer* gyermeke a születés után öt perczre, mikor szürkületkor az ablak felé tartotta, kinyitotta szemeit és pedig felváltva egyszer az egyiket, máskor a másikat, nemsokára ezután a

¹ V. ö. *Kussmaul*: Untersuchungen. 16—20. l.

homályban mind a kettőt. A szemnyílás ez alkalommal mintegy 5 mm. lehetett s mikor mind a két szemét kinyitotta, a homlokat összeránczolta.

Kussmaul meg azt tapasztalta, hogy a születés utáni első órákban a pupilla már élénk s kitágul vagy összehúzódik a szerint, milyen erős a ráeső fénysugár. Ha az egyik szemet befogjuk, a másikat nyitva hagyjuk, akkor a nyitva maradt szem pupillája kitágul.

A gyermek lassan ugyan, de hozzászokik a mérsékelt világosság-hoz, s akkor aztán kellemes érzést kelt benne. Egész más arczkifejezése van a gyermeknek, ha mérsékelt világosság felé fordítjuk, mintha a kezünket arcza elé tesszük. Hogy a mérsékelt világosság kellemes, a sötétség pedig kellemetlen hatással van már ilyenkor a gyermekre, azt nemcsak a kifejlett, hanem idétlen — két hónapra született gyermeknél is tapasztalták. Mikor pedig a gyermek a nappali világossághoz hozzászokott (rendesen a 6—7-dik napon), akkor kellemetlenül érzi magát, ha arcza nem arra van fordítva, a honnan a világosság jó s ilyenkor fejét igyekezik a világosság felé fordítani.

Ha gyertyával közeledünk a gyermek felé, akkor a második, sőt a sötétben tartott gyermekeknél a harmadik és negyedik napon is hirtelen becsukja szemét. Az ébredéskor sokkal érzékenyebb a világosság iránt, mint ha már hosszabb ideig ébren van. Magunk is úgy vagyunk vele, gondoljunk csak arra, a midőn forró nyári napon a besötétített szobában való déli szundikálás után a szabadba — a napra — ki-megyünk. Vannak olyan gyermekek is, kiket az erős fény még alvásukban is zavar. Ezek aztán ilyenkor nyugtalankodnak, sőt sirni is kezdenek.

Minél idősebb a gyermek, annál jobban eltűri a fény hatását. A második hónapban már örül fénylő, sőt az élénk színű tárgyaknak is, a tizedikben pedig ujong, mikor este lámpát gyújtanak.

A *szempillák* mozgásánál nevezetes, hogy kezdetben a gyermek nem egyszerre nyitja ki és csukja be mind a két szemét. Megtörténik, hogy mikor az egyik nyitva van, akkor a másik be van csukva. A szempilláknak változtatva való felemelése s becsukása a megfigyelések szerint körülbelül két hétig tart, aztán mind-mind ritkább lesz. Ha egyszerre nyitja is ki a gyermek ez időben mind a két szemét, az egyik rendesen jobban ki van nyitva, mint a másik s a szemek bezárása később is nem egy és ugyanazon időben történik. Ezt tapasztalták még az egyhónapos gyermekeknél is.

Tudjuk, hogy a felnőtt ember, de meg a gyermekek is, ha azt veszi észre, hogy szemét baj fenyegeti, vagy ha hirtelen megrezzen, szemét mintegy ösztönszerűleg bezárja. Ez a szembezárás a csecsemőknél későn következik be. *Preyer* az 57-dik, *Shinn* k. a pedig az 56-dik napon tapasztalta s mind a ketten úgy, hogy fejükkel gyorsan közeledtek a gyermek arcza felé. *Soltmann* meg a kezét nyújtotta gyorsan a gyermek szeme felé s azt tapasztalta, hogy a szembezárás a hetedik és nyolczadik hétben következik be. *Sigismund* meg azt mondja, ha ujjunkkal közeledünk a gyermek szeme felé, akkor még a 14. és 16. hétben sem zárja be a szemét. *Preyer* ez időkülönbséget azzal magyarázza meg, hogy az ember feje vagy tenyere sokkal nagyobb s így a

gyermek hamarabb észre is veszi, mint az újjat. Ajánlja, hogy fénylő tárggyal, pl. úgynevezett «tolvaj-lámpá»-val kellene e kísérletet több gyermekben megtenni, hadd láthatnók, hogy a kisebb fénylő tárgyaknál nem következik-e be hamarabb az első szembezáródás. Némelyek a szem ily alkalommal való bezáródását a közelgő veszély fogalmával hozzák kapcsolatba. Preyer erre azt mondja, ha képzele volna az 57 napos gyermeknek a *veszélyről*, akkor nemcsak szemét zárná be nagy hirtelen, hanem fejét és teste egész felsőrészét is visszarántaná, mint ezt később teszi. Vannak, kik e jelenséget az *öröklött szokásból* magyarázzák ki; szerzőnk azonban azt hiszi, hogy e hypothesisre nincs szükségünk. Tudjuk, hogy a váratlanul és gyorsan bekövetkezett erős érzéki inger kellemetlenül hat reánk. Már maga a meglepetés is — még akkor is, ha örömet okoz — legalább az első pillanatban annál inkább rokon a megijedéssel, minél váratlanabban jött. E meglepetésnek következménye a szem gyors bezárása.

Azt is tapasztalta, s nem egy esetben Preyer, hogy a kisdedekeknél a nyitott szem kedvet, kellemes érzést, a bezárt pedig kedvetlenséget, kellemetlen érzést jelent. Látjuk, hogy már az első sírásnál görcsösen bezáródnak a szemek, de ha a síró baba szájába ujjunkat bedugjuk, azonnal elhallgat, el kezdi szopni ujjunkat s e közben szemeit kinyitja. Ezt nemcsak kifejtett, egészséges, hanem még olyan gyermeknél is tapasztalták, a ki úgy jött a világra, hogy nagy agya nem is volt. A szembezárás a kellemetlen érzésnél nemcsak az első életkorban, hanem később is bekövetkezik s a nyitott szem rendszeren kellemes érzésre mutat.

Érdekes, sőt nagyfontosságú kérdése a psychologának az is: egyszerre, egyöntetűen mozognak-e az újszülött *szemgolyói*, vagy sem? E kérdés már azért is fontos, mert a mint tudjuk, a *nativismus* a térbeli localisatiót az érzékszervek és az érzési központoknak *velük született* tulajdonságaiból akarja kimagyarázni, az *empirismus* pedig ezt csupán a *tapasztalatnak* tulajdonítja. Amannak az iránynak a hívei azt állítják, hogy az újszülött szemgolyóinak mozgása között a coordinatio, associatio már kezdettől fogva megvan; emennek a hívei pedig abban a nézetben vannak, hogy a coordinatio és associatio, szóval az egyöntetű mozgás, csak idővel, a tapasztalat és gyakorlás útján jönnek csak létre.

A gyermekszoba psychologusainak tapasztalata a mellett tanúsodik, hogy az empirismus híveinek van igaza. Bár a szemgolyó mozgásainak vizsgálata, mint azt valamennyien tudjuk, kiknek alkalmuk volt a csecsemőket az első napokban megfigyelni, — igen nehéz. A csecsemő a legtöbbször aluszik, ébrenléte nagyobb részét jóformán sírással tölti el s ekkor szemei rendszeren be vannak záródva. Ha laikus szemmel vizsgálják a szülők gyermekeiket: gyakran azt az aggodalmat kifejező kérdést intézik egymáshoz: nem lesz-e «sanda» (kancsal, bandzsa) gyermekük? Valóban úgy tűnik fel egy és más pillanatban, mintha a gyermek, különösen az első hetekben, gyakran sandítana. A szakértők és vizsgálódók a szülők e kérdésére azt mondják: azért tűnik sandának a gyermek, mert szemgolyói mozgásai között még nincs meg a coordinatio, associatio.

Preyer, Donder, Hering, Schoeler, Raehlmann, Witkowszki vizsgálódásaik alapján arra a meggyőződésre jutottak, hogy fordulnak elő ugyan koordinált mozgások az első napon is, de ezek csak esetlegeségek s minél jobban megfigyeljük a szemgolyók mozgását, annál inkább meggyőződünk arról, hogy a mit előbb a mozgások associatiójának tartottunk is, az sem az; az egyik szem mozgása a másiktól teljesen független. Hogy ez állításukat annál inkább bebizonyíthassák, nem elégedtek meg az ébrenlevő gyermek szeme vizsgálatával, fel emelték az alvó gyermek szempilláit s azt tapasztalták, hogy az élet első szakában, az alvás közben, az egyöntetű szemgolyó-mozgásról szó sem lehet. Volt ugyan arra is eset, hogy a két szemgolyó *egy irányban* mozgott, de ilyenkor is az egyik nagyobb fordulást tett, mint a másik. Gyakoribb az az eset, mikor az egyik szem jobbra, a másik balra, vagy az egyik lefelé, a másik felfelé végezte a mozgást; sőt az is megtörtént, hogy az egyik mereven állt, míg a másik jobbra-balra mozgott. Preyer megfigyelései arról tanúskodnak, hogy az ilyen mozgások el-tartanak a gyermek három hónapos koráig, sőt az alváskor még 9 hónapos korban is jelentkeznek sporadically.

Érdekes kérdés az is: mikor kezdik a gyermekek az egyes tárgyakat *szemeikkel kísérni*? Kussmaul azt hiszi, hogy az egyes tárgyak szemügyre vétele (fixirozása) a 3—6. hétben következik be s azt állítja, hogy a hat hetes gyermeknél látta, mikor az egyes tárgyakat mereven nézte s szemével követte. Sigismund azt állítja, hogy az egyes tárgyakra irányított *nézés* az első negyedév közepe táján következik be. Egy leányka már az ötödik hétben nézegette a függő virágtartót. A fiúk úgy látszik, néhány héttel később fejlődnek ki ennyire. Preyer a nézési irány vizsgálatánál *négy* fokozatot különböztet meg. Az *első*, mikor az illető tárgy a gyermek szeme elé esik. Darwin azt tapasztalta, hogy már a kilenczedik napon nézegette a gyermek a gyertyalángját. Raehlmann és Witkowszky azt állítják, hogy valóságos fixirozást a tizedik nap előtt nem vettek észre. Preyer ez utóbbiak nézetét tartja helyesnek. A *második* fokozat akkor áll be, a midőn a gyermek fejét fordítja, hogy valamely világító tárgy felé nézhessen. Ezt a tizenegyedik napon tapasztalta, a midőn gyermeke előbb mereven reá nézett, azután pedig fejét a világosság felé fordította. A *harmadik* fokozatnak azt tartja, a midőn a gyermek szemével kíséri a világos tárgyat, a nélkül, hogy fejét mozgatná. Ez az eset Preyer gyermekénél a 23-ik napon következett be, a midőn a lassan tovább vitt gyertya fényére irányította szemeit. — Ezt maga Preyer is korainak tartja, s azt hiszi, hogy azért következett be ily hamar a szemmel való kísérés, mert e kísérletet már előzőleg sokszor tette. — A *negyedik* fokozat akkor következett be, a midőn a gyermek szemét az egyes tárgyak felé irányozza. Ez körülbelül az első negyedév végére esik. A születés utáni 81. napon Preyer a vizes poháron huzogatta megnevedesített ujját s mivel ezzel a gyermek előtt még ismeretlen hangot idézett elő, a gyermek kereste: honnan jó a hang s a mint megtalálta, mereven nézett rá. — Azonban, ha a gyermek játékszerét a földre dobja s ez zörrenést okoz, még ez időben nem néz utána, ez csak a 43—47-ik hétben következik be

rendesen, s csak a 124-ik hétben kíséri figyelemmel a guruló lapda irányát.

E megfigyelések arról tanúskodnak, hogy a tárgyak nézegetése, szemmel való kísérése, szóval *látása* elég korán következik be. Más kérdés azután az: megtudja-e a gyermek már ekkor különböztetni, hogy az egyik tárgy messzebb van, mint a másik?

Tiedemann és *M. Shinn* abban a nézetben vannak, hogy mivel a gyermek az egyes tárgyakat tényleg majd közelebből, majd távolabbról látja, már a látás segélyével is szerez a *közel* és *távolról* bizonyos képzetet. Velök szemben *Sigismund* és *Preyer* azt állítja, hogy a távol-ságról csak akkor szerez a gyermek képzetet, a midőn az egyes tárgyakat megfogja, mert ha már tudná, hogy az egyik közelebb van mint a másik s volna képzete a *távolról*, akkor nem iparkodnék még a holdat is megfogni. *Sigismund* úgy tapasztalta, hogy a leányok ebben a tekintetben is hamarabb fejlődnek mint a fiúk, mert míg egy leány 9 hetes korában kapkodott a szeme elé kerülő tárgyak után, addig a fiúnál ez eset csak 19 hetes korában következett be. Meg kell azonban azt jegyeznünk, hogy míg az előbbi csak mástól hallotta, az utóbbit maga tapasztalta. *Sigismund* tapasztalatát csak megerősíti *Preyer*é, ki fián 17 hetes korában vette észre, hogy a szeme elé kerülő tárgyak után kapkod s ha megfoghatja, *szeme felé* viszi; míg a 44-dik hétben minden oldalról nézegette, vizsgálgatta s tapogatta.

A gyermek e fogási kísérletei közben, különösen kezdetben igen gyakori az az eset, hogy az illető tárgyat bár elérhetné, még sem tudja megfogni, nem találja el. A hibát rendszeren úgy ejti, hogy az illető tárgyat közelebbre gondolja, mint a mint tulajdonkép van.

Arra a kérdésre: a kis gyermekek között a közel-, vagy messzelátóság fordul-e elő gyakrabban, a szaktudósok különféleképp felelnek. Míg *Fäger* úgy vélekedik, hogy a kisebb gyermekeknél a rövid-, a nagyobbaknál (itt csak egy éveseket értünk a «nagyobbak» alatt), a messzelátóság a túlnyomó, addig *Ely* a rövid- és messzelátóságot velünk születettnek tartja s azt hiszi, hogy a legtöbb gyermek messzelátó. *Horner* és *Cohn* meg azt mondják, hogy az öröklött rövidlátóság ritkaság számba megy.

Ha igaz az, hogy bármely életkorban tönkre tehetjük szemeinket, akkor ez legkönnyebben történhetik az első gyermek-korban. *Sigismund* inti is a szülőket, ne csináljanak a kályha-vállára a gyermek mulattatására «kígyó»-t, mert ez nemcsak szemét rontja a gyermeknek, de a gyors forgás nézése valósággal elkábítja. *Preyer* figyelmeztetését meg nemcsak a szülők, hanem az *iskola* s mindenekelőtt pedig az *óvoda* szívlelhetné meg. Azt mondja ez az érdemes író — a mit különben is tudunk, — mennyire árt a kis gyermekek hosszabb foglalkozása, különösen a papír kibökődés, színes pamuttlal való kivarrás, a szemnek. Akármilyen jó legyen a világítás, ha a gyermeknek folytonosan valami tárgyra kell nézni, sokat árt a szemnek.

A lámpa vagy gyertyavilágnál való egy tárgyra hosszasan irányuló nézést a gyermeknek nemcsak kezdetben, de még később is meg kell tiltani. Alig van valami, a mi a rövidlátóságot jobban elő-

segítené mint ez, de ez még nem minden: a feszült figyelem a fejet felmelegíti, benne a vérkeringést s egyúttal az agy táplálását is megnehezíti.

A nézés és fixirozás kérdésének eldöntése még nem adja meg a feleletet arra a kérdésre: *mikor* kezdi a gyermek a tárgyakat határozottan látni s mikor szerez a látás segítségével képzeteket? E tekintetben a nézetek eltérők. Sigismund azt hiszi, hogy a gyermek valamint kezdetben úgy később is csak a világosságot és sötétséget veszi észre a nézőmezőben, az egyes tárgyak ha tesznek is rá benyomásokat, e benyomások mint a fény különböző árnyalatai jelentkeznek és nagyon rövid ideig tartanak s még a második negyedévben is nagyon homályos, határozatlan az a kép, a mi a gyermek lelkében hátramarad. Preyer ezzel szemben azt állítja, hogy bár az egyes *szín-, tér-, alak-*érzetek aránylag későn keletkeznek és fejlődnek, azért a gyermek tetszése és nem tetszés nyilatkozatait az egyes tárgyak és személyek megpillantásakor már aránylag korán elárulja. A mi a mellett bizonyít, hogy a gyermek az egyik tárgyat megkülönbözteti a másiktól. Legkorábban lép fel a szülők, a környezet és a gyermekszoba tárgyainak ismerete. A gyermek 6 hónapos korában már nevet, ha atyja, anyja, ismerőse bólingat feléje. Preyer 6 hónapos gyermekével a tükör elé állt. A gyermek belenézett a tükörbe, aztán gyorsan megtordult, megnézte apját, mintha össze akarná *hasonlítani* a tükörben látott képet az eredetivel. A hetedik hónapban hozzámegy a gyermek az idegenekhez, de megnézi s aztán a legtöbbször gyorsan elfordul tőlük s nem akar náluk maradni. A nyolczadik hónapban pedig az ismerősebb tárgyakat 2—3 méter távolságról is megismeri.

Érdekes kísérletet tett Preyer arra nézve, mikor s milyen sorban kezdi a gyermek az úgynevezett alapszíneket megismerni. A 85-ik hétben a színek megismerését még egyáltalában nem találta. Kísérleteinél különféle eljárást alkalmazott.

Először a különféle színű, de egyforma tárgyakat a gyermek elé tette. Megnevezett közülök kettőt, kérdezte: melyik a piros, melyik a zöld? Később a harmadik, majd a negyedik színű tárgyat is oda tette. E módszer mellett a 758-dik napon 11 helyes és 6 helytelen feleletet kapott. A 112-ik hét kezdetéig végzett kérdezgetéseiből úgy tűnt ki, hogy a gyermek legjobban ismerte a *sárgát*, utána jött a *piros*, *zöld* és a *kék*. — Most ötödik színnek a lillát vette s eljárási módját megváltoztatta.

(II.) Most már a tárgyakat egyenként kirakta s kérdezte a gyermektől egymás után: mi ez? s a gyermek felelte: piros, sárga stb.

(III.) Az egy és ugyanazon színből különböző árnyalatúakat vett, de a megnevezésnél megmaradt az alapszínnél.

(IV.) A gyermek maga vette ki a szekrényből az egyes tárgyakat tetszése szerint és meg is nevezte.

Hosszas kísérletei alapján azt tapasztalta, hogy a tízféle színről a gyermek a következő sorrendben tudott helyes feleletet adni: *sárga*, barna, *piros*, lilla, fekete, rózsaszínű, narancssárga, szürke, *zöld*, *kék*.

Baldwin meg úgy akarta kitudni: melyik szín tetszik a gyermek-

nek legjobban, hogy már 9 hónapos korában különböző színű papírszalagot tartott a gyermek elé, azt híven, hogy a melyik legjobban tetszik, azt legtöbbször választja. Kísérlete azonban nem sikerült, mert a gyermek többször kapott az újságpapírból vágott szalag mint bármely színes vagy fehér papír felé.

Uthoff meg egy vakon született s szerencsével operált gyermeknél tapasztalta, hogy ez szintén a *sárga* színt ismerte meg legelőb.

Binet észrevette, hogy nem a sárgát, hanem a pirosat ismeri legjobban a gyermek, s *Wundt*tal együtt azt állítja, hogy a gyermeknek itt nem annyira a színek megismerésével, mint inkább megnevezésével gyűlik meg a baja.

Garbini statisztikai adatai («M. Tk.» 1896. 206. l.) *Binet* mellett tanúskodnak. E szerint a színek a következő sorrendben lépnek fel: *piros, zöld, sárga, narancssárga, kék, lilla*.

Hogy *mikor* ismeri meg a gyermek a színeket, arra nézve szolgáljanak a következő adatok: *M. Shinn* úgy tapasztalta, hogy már a második év végén, *Preyer* hogy a harmadikon. *Garbini* pedig azt mondja, hogy ez a *nemek* szerint különböző. A 3 éves leányka nem ismeri úgy a színeket, mint ugyanennyi idős fiú. 5 éves korukban fiúk és leányok egyenlően, míg a 6 éves korban a leányok előnyben vannak a fiúk felett.

Preyer és *Garbini* egyaránt ajánlják, hogy a színérzék kifejlődését segítsük elő alkalmas gyakorlással. Ebben nemcsak a szülői ház, hanem az iskola is sokat tehet. Nálunk ezt dr. *Eben Mihály számoló gépjével* óhajtja előmozdítani.

Képzeteinknek mintegy $\frac{9}{10}$ részét szerezzük a látás segélyével, ép ezért nem lehet elégszer hangoztatnunk éppen a tanítók előtt azt az észrevételt, a mit dr. *Truper* a müncheni kongresszuson tett: Az iskolákban általános szokás, hogy a *szemléletnél a képet* rendesen csak *egyszer* mutatják be a tanítók s azt állítják, ha többször mutatják meg, akkor közönyössé válik a gyermek iránta. A *szót* azonban gyakran ismételtetik, beemléztetik. Ennek az a következménye, hogy a *tudásban* az akusztikai elem fejlődik túlsúlyra, pedig a látási benyomások teszik ki a szemléletek lényegét. Így aztán a *szemléletek látszata* alatt *verbalismust* nevelünk, a mely ellen pedig a paedagogiának határozottan küzdenie kell. (V. ö. «M. T.» 1897. VI. 202. l.)

Hogy az állatoknál a látás sokkal hamarább fellép, mint az embernél, azt valamennyien tudjuk. Érdekes az állatok látására vonatkozólag *Spalding* kísérlete, ki két malacznak, mihelyt megszülettek, bekötötte a szemét. Az egyiket azonnal anyjához vitték s elkezdett szopni. Hat órával később a másikat egy kis távolságra tették az anyjától. Egy kis ideig ide oda ment, de azután bekötött szemmel is oda ért félpercz alatt anyjához. Az első malaczt ott hagyták anyjánál, a másodikat elvitték. Az elsőnek másnap reggel már nem volt szemén a kötelék, a második azonban a köteléktől nem látott, hol egyik, hol másik tárgyba ütközött. Délután levették szeméről a köteléket. El kezdett körbe szaladgálni, ép úgy tett, mintha elebb látott volna s most egyszerre megvakulna. Tíz percz mulva azonban ép oly jól látott, mint

a másik malacz. Feltették egy székre, észrevette, hogy ez jó magas, előbb letérdelt, azután úgy ugrott le. Ezután tíz perczre egy másik malaczczal jókora távolságra elvitték anyjuktól. Mind a két malacz egyszerre érkezett vissza anyjához.

Nem az az én czélom, hogy az állatok látására vonatkozó kísérleteket és megfigyeléseket ismertessem. Ezt az egyet is csupán azért említettem fel, mert az ilyen s ehhez hasonló dolgokból Darwin hívei azt következtetik, hogy az állatoknál is megvan az öröklés s a születés alkalmával az állat már egy és más dologban ott van, a hova az ember csak egy csomó tapasztalat után érhet el.

b) *A hallás.*

Az orvosok már régen tapasztalták, hogy ha a levegő pl. hurutos bántalmak alkalmával az Eustach-féle kürtön keresztül nem közlekedhetik a *dobüreggel*, akkor a dobhártya rezgései is meg vannak akadályozva s többé-kevésbé nehéz hallás, sőt mi több, sükettség is keletkezhetik. Ennek az ismerete vitte a physiologusokat annak a kérdésnek felvetésére: van-e a dobürben már a születés előtt levegő s ha nincs: mi védi a dobhártyát a külső nyomástól az anya méhében s mi akadályozza meg, hogy a levegő benyomulása a születés alkalmával nem teszi tönkre a dobhártyát? Az e tárgyban tett vizsgálódások eredménye már a mult század végén az volt, hogy a dobüreg már a születés előtt sem üres, hanem valamint a külső hangjárat, úgy ez is az anyai méh nedvével van telve. E nedv a dobüregbe ugyanazon az úton jut bele, a melyen később a levegő, t. i. az *Eustach-féle kürtön*. Megvizsgálták az újszülött gyomra és beleinek tartalmát s minden kétséget kizárólag megállapították, hogy a magzat már az anyai méhben *szopik*, abból a folyadékból, mely őt körülveszi. Ez a magyarázata annak is, honnan s miként jut a méh nedve a dobüregbe.

Mikor a gyermek megszületik, a dobüreg még telve van e méhnedvvel s ez a dobhártya rezgését ép úgy megakadályozza, a mint megakadályozzák később a hurutos bántalmak. A nedvesség azonban lassan kiszivárog és pedig azon az úton, a melyiken bement és helyét elfoglalja a levegő. Míg a dobüregben levegő nincs, addig a gyermek a szó teljes értelmében süket.

Mikor kezd a gyermek hallani, annak a meghatározása már azért is nehéz, mert nincs olyan csalhatatlan jel, a miről a gyermek hallására következtetni lehetne. A megrezzenés, homlokránczolás, a kiabálás stb. nemcsak a hang, hanem minden egyes ingernél mutatkoznak. Ha azonban azt vennők észre, hogy a gyermek még a negyedik hétben is érzéketlen a hang iránt, attól tarthatunk, hogy süket-néma lesz.

Kussmaul azt írja, hogy az első napokban bármilyen zörgést, lármát csinált is a gyermekek közelében, nem vett észre semmit, a miből a gyermekek hallására következtetni lehetne. *Feldbausch* azonban azt mondta neki, hogy már a háromnapos gyermek összerezzen az ágyban, a midőn a szobában mély csend volt s ő az ágy alatt kezét erősen összezsapta. *Champney* gyermeke nem vett észre semmi zajt és

zörejt a negyedik hét előtt, ha csak a szoba vagy az ágy nem remeggett. Ha az ajtót erősen becsapták, akkor összerezzen, ép úgy mint akkor, a midőn születésekor a mérlegre tették s ez hirtelen lecsapódott. 14 napos korában ez a gyermek anyja felé fordult, valahányszor hozzábeszélt, de csak akkor, ha az anya arcza a gyermek felé volt fordulva. Ezt, mivel ekkor a zörgést a gyermek nem hallotta meg, annak tulajdonítják, hogy az anya meleg lehelete érintette a gyermek arczát. Ez valószínű annyival is inkább, mert a *vakok* úgynevezett «*távolsági érzék*»-ét, a melynél fogva pl. egy közelben levő falat minden érintés nélkül észrevesznek, szintén ilyen forma jelenségből magyarázzák ki. Nem említve a lépések zajának változását, a homlokbőr nagyon érzékeny a levegő iránt s a vak már a levegő változásából észreveszi, hogy valami szilárd test felé közeledik.

Grenzmer úgy próbálta ki a gyermekek hallását, hogy egy csengetyűt különböző távolságban egy vaspálczikával megütött s azt tapasztalta, hogy csaknem minden gyermek reagált a hangbenyomásra az első, legteljebb a második napon. Ha a csengetyűre a gyermek füléhez közel kicsit ütöttek, akkor csaknem megfordították fejüket a csengetyű felé, ha éppen szoptak, akkor félbehagyták a szopást. Ha azonban nagyon erősen ütöttek a csengetyűre, akkor nyugtalankodni kezdettek.

Moldenhauer meg a «*kri-kri*» nevű játékszert alkalmazta kísérleteinél. 50 gyermeket megvizsgált, ezek közül 10 volt 6—12 órás s ezek valamennyien reagáltak a hangbenyomásra. A leggyöngébb reakció jele a szempillák összehúzása, erősebb a homlok összeránczolása által jelentkezett. Voltak olyanok is, kik fejüket fordították, mások meg összerezzenek. Az 50 gyermek közül az első 24 órában 4 még nem hallott. Ezek közül 3 a második, 1 pedig a harmadik napon adott jelt arról, hogy a hangot észrevette.

Poli meg a hangvillával tett kísérletet s azt tapasztalta, hogy a teljesen kifejlődött gyermekek már az első 5 órában észreveszik a hangot és pedig a magasabb hangokat hamarabb, mint a mélyeket.

Sigismund azt állítja, hogy a gyermek 3—8 hetes korában rezzen először össze, a midőn valami zörejt hall. *Pérez* ellenben azt hiszi, hogy már az első 14 nap vége felé nagyon is érzékeny a gyermek a legkisebb zörej iránt is.

Preyer nem talált egyetlen gyermeket se, a ki az első félórán a hang iránt érzékeny lett volna. A saját gyermekére a hang 21 órás korában tette az első benyomást, de a második és harmadik napon a reagálást nem vette észre s csak a negyedik napon győződött meg arról, hogy gyermeke nem süket. Ez időtől kezdve a sírást mindig félben hagyta, ha apja el kezdett füttyölni, a 11. és 12-dik napon pedig már hangja is csillapítólag hatott a gyermekekre. Ez időtől kezdve a hallás gyorsan fejlődött. Az ötödik hétben már oly érzékeny volt a hangok iránt, hogy ha a szobában valaki fel s alá ment vagy beszélt, akkor nem tudott elaludni. A zörrenésre még később is összerezzen, de már a hetedik hétben örül, ha beszédet, különösen ha valami dalt hallhat. A nyolczadikban nevet a zongora hangjára s kezét lábát moz-

gatja, valahányszor *«forte»* jó. A kilenczedik hétben figyel az óra-ütésre, de még nem keresi, *honnán* jó a hang.

Sigismund azt hiszi, hogy a hangforrás után a gyermek csak a második negyedévben tekint, Preyer azonban ezt már a 11. és 12-ik hétben tapasztalta. Az ötödik hónapban pedig már oly finom hallása volt P. gyermekének, hogy a szopást azonnal félbehagyta s tekintgetett jobbra-balra, ha közelében valami zaj vagy zörej támadt.

Abban is korán gyönyörködnek a gyermekek, ha maguk tudnak valamivel valami zörejt csinálni. Összegyürik a papírt, csak hogy zörgését hallhassák (különösen a 19. hétben) s minél inkább növekednek, annál nagyobb kedvüket találják a tárgyrok, poharak stb. zörgetésében. Ekkor azután kedves játékszerük a trombita, fúvómuzsika.

Énekelni is korán kezdenek. Én a saját fiamnál tapasztaltam, hogy 8 hetes korától fogva, ha csak valami baja nem volt, rendszeren énekelve aludt el. Ez az ének azonban korántsem hasonlított azokhoz a dalokhoz, a miket hallott. *Stumpf* írja, hogy az ő fia 14 hónapos korában a skálát utána énekelte. *Dvorák* prágai zeneszerző gyermekéről pedig azt mondják, hogy ez a *«Fatinitza»* indulót már egy éves korában énekelte dajkájával; 1½ éves korában pedig mikor apja zongorázott, a zongorát kísérte. Ekkor még beszélni nem tudott, hanem egyes szótagokat mondott a szöveg helyett. Ilyen esetekben már minden esetre szerepének kell lenni az öröklésnek is.

Azt is tapasztalták, hogy vannak olyan gyermekek, a kik a későbbi korban is az egyik hangszert nagyon szeretik, a másikat pedig ki nem állhatják. *Mozart* gyermekkorában nagyon szerette a hegedűt, de a trombita hangját nem szenvedhette. Apja egyszer próbára tette s a gyermek a trombita-hangtól görcsöket kapott. *Gutskow* meg a hegedűt nem tudta kiállani s valahányszor hegedűszót hallott, el kezdett sírni, mert physical fájdalmat érezett. A hegedű-húrral való hosszú vonás együtthangzást idézett elő a gyermek altestének idegszövetében. A szülők kénytelenek voltak minden tánczmulatságtól visszatartani a gyermeket.

Garbini a gyermekek hangjára vonatkozólag tett érdekes kísérletet. (M. T. 1896. V. 205. 1.) Vizsgálódásai alapján azt állítja, hogy a gyermek első hangja f^2 és f^3 között ingadozik, míg a harmadik és hatodik év között a hangterjedelem a^1 és d^2 -től a g^2 és e^2 -ig tart. A hatodik év után az egyéni hangszínezet mindig jobban mutatkozik.

A rythmus iránti érzék s az egyes hangok és dallamok utánzása a különböző gyermekeknél különböző időben kezdődik meg. *Sigismund* már a háromnegyedéves gyermeknél tapasztalta, hogy a zenei rythmust ép úgy kísérte ide-oda való mozgásával, mint a későbbi életkorban ezt akárhány ember teszi fejével vagy lábával. *M. Shinn* pedig azt vette észre, hogy a rythmus iránti érzék csak a harmadik évben kezdődik. Ugyan így vagyunk a zenei hallással is. Tény, hogy az öröklésnek is nagy része van a hallás kifejlődésében, de azt sem lehet tagadni, hogy a *gyakorlás* által is élesíthetjük ez érzéket. Minél több hangot hall a gyermek, annál könnyebben képes az egyes hangközök közötti különbséget felfogni. Nem lehet eléggé ajánlani a szülőknek,

hogy a gyermek előtt minél többet énekeljenek s az úgynevezett «dalos» dajkákat az éneklésre buzdítsák.

Ha a szülői ház, gyermekmenhely vagy kiseddóvó-intézet és az elemi népiskola e tekintetben is megteszi a magáét, az énekelni nem tudók, szóval a zenei hallással nem bírók száma jelentékenyen apadni fog. Ezt az állítást igazolja hazai tanítóképző-intézeteink zene-tanárainak az a tapasztalata is, hogy már a növendékek *vallása* is nagy befolyással van a zenei-érzék kifejtésére. Átlag véve, ebben a tekintetben a legjobb anyagot nyújtják a katolikusok, míg a leggyarlóbbak az izraeliták és a puritán-kálvinisták közül kerülnek ki. A mily mértékben közreműködtek egy időben Szenczi Molnár Albert versei arra, hogy a protestánsok közül jó verselők kerültek ki, ép ily mértékben közreműködik a katolikus gyermeknél az orgona s általában a hangszer zenei képessége előmozdítására. Nem kell azonban felednünk, hogy a gyakorlás magában még nem minden, ha azt akarjuk, hogy valakinek valóban jó zenei hallása legyen, ott már a lelki-öröklésnek is közre kell működnie. Ezt figyelembe véve, kár az olyan gyermeket valami nagyon gyötörni a hangszeres tanulásával, a kinek ehhez nincs vele született képessége.

Hogy a hallás általában mily fontos tényező az ember szellemi tehetségeinek kifejlesztésében, azt legjobban láthatjuk, ha két egyént, egy vakot és egy siketnémát, egymással összehasonlítunk. Hogy a legdondosabb nevelés mellett is melyik áll a művelődés magasabb fokán, azt említenem is felesleges.

c) Az ízlés.

Mikor a gyermek a világra jó, összes érzékei közül az ízlés van leginkább kifejlődve. Akárhány gyermek van, ki már az első napon különbséget tesz az *édes*, *savanyú*, *sós* és *késérű* ízek között. Az ízlési benyomások megvizsgálására különösen *Kussmaul* és *Genzmer* tettek érdekes kísérleteket.

Kussmaul kísérleteinél czukrot, chinint, konyhasót és bórsavat alkalmazott, niket vízben feloldva s megmelegítve, ecsettel csepegtetett a gyermek nyelvére. Kísérleteit az ujonnan született gyermekeken kezdte, de még a hat heteseken is végezte. Általában azt tapasztalta, hogy a gyermek arczkifejezése az egyes gyermekeknél olyan, mint a milyeneket a felnőtteknél is tapasztalunk az egyes ízlelési benyomások alkalmával. Az *édes* tetszik nekik. Szájukat összecsucsorítják, nyelvüket ajakuk közé szorítják s elkezdik szopni. Szóval kellemes benyomást tesz rájuk. A chinin-oldatnál ellenben azt tapasztalta, hogy a gyermekek arcukat összehúzzák. A gyengébb oldatnál ez összehúzás csupán a felső és alsó ajkak s az orrczimpákra terjed ki, az erősebbeknél azonban még a szemet is behunyják s jó darabig zárva tartják. Ugyancsak így reagáltak a sós és savanyú ízekre is, úgy, hogy Kussmaul kísérletei alapján elmondhatta, («*Untersuchungen*» 26. l.) hogy az újszülöttek ízlési szerve már képes az ízérzeti minőségek észrevételére. E mellett azonban azt is tapasztalta, hogy a reakció a különböző gyer-

mekeknél különböző. Némelyiknél a gyengébb oldatnak nincs semmi hatása, más azonban keservesen elkezd utánna sírni. A későbbi korban is akadnak, a kik a mérsékelt savanyút tartják kellemesnek, míg mások csak édeset szeretnének. Vannak olyanok, kik hármely ízérzetnél először meglepetve érzik magukat s ha kellemes is a benyomás, a meglepetés következtében még is kellemetlenül érzik magukat. Ezt a jelenséget, mint Preyer vizsgálódásaiból kitűnik, még a két-három éves gyermeknél is észre lehet venni. — A czukornál a kellemetlen érzés akkor is bekövetkezett, ha előtte a chinin-oldat nagyon erősen hatott, de e kellemetlen hatás folyton csökkent, míg végre a czukor kellemes hatását a gyermek szopásával s nyelésével jelentette. — Azonban nemcsak különböző gyermekeknél, hanem az egyes gyermeknél is más és más a reagálás, ha a czukor, vagy chinin-oldat a nyelv különböző részeit érinti, míg a nyelv hegye és széle nagyon is érzékeny, addig a nyelv közepe érzéketlen az ízlési ingerek iránt.

Sigismund az ízlési érzék ily korai kifejlődésének tulajdonítja, hogy akárhány gyermek semmikép nem akar más tápszert magához venni, mint édes anyja tejét. S ebből azt is következteti, hogy már a gyermek *emlékezik* az egyes érzetekre s köztük összehasonlítást tesz s Preyer is azt tapasztalta, hogy gyermeke még a második napon a felhígított tehéntejet megitta, de már a negyedik napon nem, bizonyosan édességre nézve összehasonlította az anyai tejjel, mert mikor a gummit az üvegen beczukrozták, akkor minden nehézség nélkül elfogadta. A 22-dik hétben ráfogták a gyermeket arra, hogy nappal felhígított tehéntejet egyék s csak éjjel engedték meg neki a szopást, csakhogy a gyermek őt egymás után következő éjjelen nem fogadta el az anyai emlőt, bizonyosan azért, mert a tejbe, a mit nappal kapott, annyi czukrot tettek, hogy édesebb volt, mint az anyai tej. *Pérez* meg azt írja, hogy egy gyermek az első vagy a második napon megitta a ricinusolajt, a nélkül, hogy az arcát félrehúzta volna, de már egy vagy két nap múlva semmikép nem kellett neki. — Preyer fia a tizenegyedik hónapban megette ugyan a gyengén *sózott* húslevest tojással, de nem nagyon szerette, nem kellett a tehén tej, ha nem volt benne czukor. — A 12-dik hónapban nagyon válogatóssá lett, szerette a kétszersültet és a gyermek-lisztből való pépet, de egyéb tészta-féle nem kellett neki. A keserút még két év múlva sem állhatta ki. — Voltak egyes ételek, a mik iránt még négy éves korában, sőt később is undort érzett, úgyannyira, hogy ha meglátta, már hányási inger mutatkozott nála.

Vannak azonban olyan gyermekek is, a kik nem olyan érzékenyek. Mint *Pérez* írja, a keserű és savanyú iránt nem minden gyermek olyan érzékeny, láthatni olyanokat, kik két-három hónapos korukban is lenyelik a legocsmányabb dolgokat. Mikor a gyermek az ízlési érzetek iránt közönyösséggel viseltetik, jele, hogy valami baja van. Az idioták ízlési tévelygései általában ismeretesek. *Ufer* két esetet említ fel. Látott egy 11 éves leányt, ki a piszkos szappanos vizet élvezettel itta, s egy 9 éveset, ki a kutyák talából, a héring-fejeket kiszedegette s kiszogatta.

Preyer azt a tanácsot adja, hogy ha valamely étel a gyermeknek

nem ízlik, ne kényszerítsük. A kényszerítésnek a gyermekre nézve nincs semmi haszna, ha azonban, bár ízét ki nem állhatja, még is ennie kell belőle, akkor, ha az étkezés után hányás nem következik is be, mégis káros befolyása lehet a táplálkozásra és a jellemfejlődésre.

Hogy a gyermek egyes ételeket nem akar, vagy nem tud megenni, ez korántsem illetlenség. Hiszen az újszülött sem issza meg a savanyú tejet s mikor a gyermeket elválasztjuk, akkor nem a gyermek érdemli meg a büntetést, mert a neki sós és nehéz emésztetű tápszerket nem akarja megenni, hanem az, a ki erre kényszeríteni akarja. Sokszor épen az ilyen kényszerítéssel utáltatunk meg a gyermekkel egyes ételeket, ilyen cselekedetekkel tesszük makacscsá. Ezt az illetlenséget aztán később hiába iparkodunk a gyermekből kiirtani. Ha azonban kezdetben ízlésére bizzuk, mit egyék s mit nem s csak arra ügyelünk, hogy vagy nagyon sokat, vagy nagyon keveset ne egyék, akkor magától is rászokik a megfelelő táplálékra. Itt nem kell felednünk, hogy ez utóbbihoz az ízlés és szaglás bizonyos fokú eltompulása szükséges, mi csak évek múlva jó létre. (Preyer: «Die Seele des Kindes» 83.)

d) A szaglás.

A születés alkalmával a gyermek orra telve van a méh nedvével s ezért ekkor ép úgy nem képes a szagérzetek észrebevésére, mint a felnőtt egyén akkor, ha orra tele van valami folyadékkal. Miután azonban a méh nedvétől az orr megtisztul, a gyermek azonnal reagál a szagingerekre.

Kussmaul mintegy 20 gyermeket vizsgált meg. Kísérleteinél a gyermek orra alá a felső ajakra egy ecsettel *asa foetida*-t vagy *oleum Dippelii*-t tett. Azonban azt tapasztalta, hogy a gyermek, mikor ébren van, akkor annyi reflex-mozgást végez, hogy nagyon bajos meghatározni, valóban a szaginger okozza-e e mozgások egyikét vagy másikát. Az alvó gyermekeken végzett kísérletei azonban azt tanúsították, hogy már az újszülöttekre kellemetlen benyomást tesz az erős szag. — Ha a csendesén alvó gyermekek orra alá tette az «asa foetida»-t vagy az «oleum Dippelii»-t, akkor a gyermekek gyakran azonnal összehúzták szempilláikat, arcukat elhúzták, nyugtalanodni kezdtek, fejüket, karjait mozgatták s felébredtek. Mikor azonban elvette, újra elaludtak. Azt is észrevette, hogy a kísérletet egy és ugyanazon gyermeknél egymás után csak legfeljebb egyszer lehet eredménnyel végrehajtani, mert többszöri kísérletnél nem következik be a reakció a szagingerekre. E jelenségből arra következtetett Kussmaul, hogy a nagyon erős szag iránt igen hamar érzéketlenné válik a szaglás. — A szagérzeteket nemcsak a kifejlett, hanem még a nyolcz hónapra született gyermekek is észre veszik.

Grenzmer kísérleteinél az «*aqua foetida antihysterica*»-t használta. Ha keveset tett ecsetjével a gyermek felső ajakára, akkor a gyermekek szopási mozgásokat végeztek, ha azonban többet, akkor fuladási mozgással feleltek, voltak olyanok is, kik szemüket ép úgy összehunyorították s arcukat megnyújtották, mint az erős ízlési ingereknél. —

Preyer e kísérleteket nem tartja szerencséseknek, mert nem lehet meghatározni, nem inkább a tapintási érzék okozta-e e reactiót, mint a szaglási. Sokkal helyesebbnek tartja, a mit *Kroner* tett, ki egy 18 óras leányka anyjának emlőjére néhány csepp petroleumot tett. A leányka ez emlőt semmi áron nem akarta szopni, míg a másiból mindaddig szopott, míg észre nem vette; de a midőn észrevette, eleresztette ezt is s elkezdett hangosan kiabálni. *Kroner* és Preyer vizsgálataik és kísérleteik alapján azt állítják, hogy van olyan gyermek, ki születése után egy negyed óra múlva észreveszi a szagot, mások néhány óra, vagy nap múlva.

Ennek a tudása már azért is fontos, mert akárhányszor megtörténik, hogy a gyermek a szoptatós-dajka mellét nem akarja semmiért elvenni, akármilyen éhes legyen is. Ennek oka valószínűleg az, mert a dajka bőrének kellemetlen szaga van, s mind annyiszor kiabálnak, valahányszor a dajka emlőjével feléjük közeledik. Azt is tapasztalták már, hogy azok a gyermekek, a kik már asszonyoknak a tejével táplálkoztak nem akarják a tehéntejet meginni és valahányszor az üveget feléjük viszik, ha csak tehetik, már azelőtt eltaszítják maguktól, még mielőtt megízlelték volna. Itt is a szaglási érzék működik közre, jóllehet *Pérez* azt állítja, hogy a gyermek különösen az első hónapokban a különböző kellemes és kellemetlen szagok iránt nagyon is közönyös.

Az elválasztás után a gyermek a szaglási ingereket rendesen ízlési ingerekkel zavarja össze. Jó részben ez az oka annak is, hogy mindent a szájába szeret venni és pedig annál inkább, ha jó illata van. Preyer gyermeke még 17 hónapos korában is előbb megszagolta a virágot, azután szájába vette. Én is ismertem gyermeket, a ki még 3 éves korában is mindent megszagolt s csak azután kezdett hozzá megevééhez. Bizonyosan azt hitte, hogy a minék a szaga jó, annak jó az íze is.

A szaglási érzék különben nagyon lassan fejlődik, oka lehet ennek egy részben az is, hogy a legtöbb szülő gondot nem fordít rá, a legtöbb gyermek szájának, ruhájának az első időszakban nem igen van más szaga, mint a savanyú tejnek. A gyermek ez időben jó formán más szagot nem is érez, mint tejnek és dajkájának szagát. Bármily lassan fejlődjék ez érzék, azért ha nem jelentkezik, *Sollier* állítása szerint ép oly beteges állapotra mutat, mintha a gyermek a különböző szagok iránt nagyon is érzékeny. *Ehrismann* meg arról panaszkodik, hogy a szaglási érzék kifejlődésére oly kevés gondot fordítanak a szülők, pedig már csak a tápszerek megválasztása tekintetében is megérdemelné az ápolást.

A szaglási érzék kifejlődését nagyban gátolják a különböző orrbajok, a melyek, miként nálunk dr. *Ónodi* is kimutatta, hátráltatják a beszélni képesség kifejlődését is.

e) Az általános érzék.

«Az általános érzék négy egymástól specifikusan különböző érzetrendszert foglal magában: nyomás érzeteket, hidegérzeteket, hőérzeteket és fájdalomérzeteket.» *Általános* érzéknek két okból nevezik: mert min-

den lelkes lénynél feltalálható és az ingerek felvételére a legkiterjedtebb érzéki felülettel rendelkezik (Wundt). A gyermekszoba psychologistái a különböző érzetrendszerek mindegyikét figyelemre méltatják. Ehhez képest pl. Preyer külön beszél az újszülött érintési, tapintási, hőmérsékleti érzékenységről. Azt hiszem, nem fog ártani, ha vizsgálódásaink alkalmával mi is Preyer beosztásához alkalmazkodunk.

A mint láttuk, a tudósok már régen egyetértenek abban, hogy a tapintási érzék idegeit már azelőtt is izgatták az egyes ingerek, mielőtt a gyermek megszületett. A vizsgálódók még is azt tapasztalták, hogy a fájdalom iránt az újszülöttek kevésbé érzékenyek, mint a felnőttek. Nem lehet tagadni, hogy a gyermek is érzi a fájdalmat, de ez a fájdalom sokkal kisebb, mintsem kiabálása után gyaníthatnók. Ha az újszülött bőrét megcsípjuk, vagy czombját megütjük, elkezd kiabálni, tehát érzi a fájdalmat, de azonnal elhallgat, mihelyt ujjunkat szájába dugjuk; s ez elhallgatás jele annak, hogy már vagy nem érzi, vagy elfeledte a fájdalmat. Valószínű az is, hogy a szülés alkalmával is érez a gyermek fájdalmat és Preyer, mikor egy gyermeknek, kinek még csupán a feje volt künn, egy elefántcsontból való pálczikát tett a szájába, elhallgatott, elkezdte szopni, s kinyitotta szemeit. Pedig, a mint tudjuk, a szemkinyitás a gyermeknél a kellemes érzet jele.

Tudjuk azt is, hogy az érzékenység foka a felnőtteknél a nyákhártya és a bőr különböző pontjain nagyon különböző. A kísérletezők kíváncsiak voltak annak a kérdésnek megvilágítására: így van-e ez az újszülötteknél is? Kussmaul, Genzmer és Preyer tettek ez irányban kísérleteket.

Kussmaul a következőket vette észre: («Untersuchungen» 29–30. l.) Ha az üvegcsővel a gyermek *nyelve* hegyének a közepét érintette, akkor a gyermeknél ugyanazok a mozgások mutatkoztak, mintha reá czukoroldatot tett, ha a közepetáját csiklandozta, akkor behunyta szemeit s ha a nyelvgyökeret vagy szájpadrást érintette, akkor fuladások jelentkeztek.

Az *ajak* már az újszülötteknél nagyon érzékeny. Ha tollal érintjük, a gyermek, feltéve, hogy nincs egészen jóllakva, azonnal szopási mozgással felel az érintésre, de az ajak nem minden érintése hozza létre a szopási mozgásokat. Kussmaul egy öt napos leánykának csiklandozta az ajakát, s ez csupán a szemeit csukta be, míg ha simogatni kezdette, azonnal szopni kezdett. Különben is a gyermekek már az első napon is nagyon szeretik ujjukat a szájukba viüni, a melyet azután szorgalmasan szopnak.

A mint tudjuk, az orr *nyákhártyája* a felnőtteknél is nagyon érzékeny. Így van ez a gyermekeknél is. Különösen érzékeny az orrczipma. Az ammoniakra már a kívülről való érintésnél el kezdenek prüszenteni, vagy legalább is homlokukat ránczolják össze s néha kezükkel törlik arcukat. Ha az orrczipma belsejét csiklandozzák akkor szemükkel pislogatnak és pedig erősebben és gyorsabban azt a szemet, a melyik felől érintették az orrczipma belsejét. Néha a könnyelválás is fellép, daczára annak, hogy a gyermekek az első napokban bármennyit sírjanak, könnyet nem ejtenek. Ha a gyermek orrahegyét érintjük, mind-

két szemét bezárja. Az orr ez érzékenysége azonban úgy látszik, a terhesség utolsó hónapjaiban fejlődik ki a gyermeknél, mert a hét hónapra született gyermeknél még néhány napos korukban is nagyon kétségesek e reflexmozgások.

Míg az eddigiekben Genzmer és Preyer vizsgálódásai csak megerősítik Kussmaul tapasztalatait, addig a *szemre* vonatkozólag eltérés van köztük és Kussmaul között. Ez ugyanis azt állítja, hogy a szempillaszőrök (cilia) rendkívül érzékenyek s a legparányibb érintésre reagálnak. Ha a gyermek ébren van, akkor az üvegpálczával egész a szaruhártyáig (cornea) hatolhatunk, mielőtt szemeit becsukná, ha azonban a szempilla szőrét csak kissé érintjük, a szem azonnal bezáródik. A szempillák érintése korántsem ad ilyen eredményt. Kussmaul e részben még a következő kísérletet tette: először ráfújt a gyermek arcának és homlokának különböző helyeire s azt tapasztalta, hogy a gyermekek szemikkel pislogattak; most azután papírszalagot gönnygöltetett össze s ezen fújt az arcz különböző részeire s úgy vette észre, hogy a szempillogatás csak akkor következett be, ha a levegő valamelyik szempillaszőrt érte. Genzmer ellenben úgy tapasztalta, hogy a szemnél nem a pillaszőr, hanem a szaruhártya a legérzékenyebb. Néhány gyermeknél érintette a szempillaszőrt s a reakció nem következett be, de igen is a szaruhártyánál. Preyernek az állatokon tett kísérletei Genzmer állításainak igazsága mellett tanúskodnak.

Ha a gyermek *tenyerét* érintjük, ujjait bezárja s a beletett tárgyat görcsösen szorítja. Louis *Robinson* kísérlete meg azt bizonyítja, hogy az újszülött képes egy vékony pálczán, ép úgy, mint a majom, magát fenntartani. (Sully: «Untersuchungen» 5.)

Mikor a *talpat* érintették, a gyermek kinyújtotta lábujjait, lábaival rúgdalódzott, míg a térd- és csípőhajításban való inger a lábujjak kinyújtását idézte elő. Az *alkar* és alsó valamint felső *lábsszár*, a *váll*, *mell*, *has* és a *hát* az ingerlésekre nagyon csekély reakciót végeznek. Ha túlvél szúrjuk meg a gyermeket, akkor legérzékenyebb a *talpa*. Ez esetben nyugtalanság, kiabálás következik be a gyermeknél, de abban mégis különbözik a felnőttől, hogy a szúrás és a reflexmozgás között több idő (mint egy-két másodperc) eltelik amazoknál, mint emezeknél. — A tűszúrás iránt azonban az úgynevezett idétlen — hét hónapos — újszülöttek, mint Genzmer kimutatta, nem reagálnak, a teljesen kifejlődtek se azonnal, hanem csak az első vagy második nap vége felé. Ellenben, ha tenyérrel ütnek rá a gyermekre, a reakció a születés után azonnal bekövetkezik. E különbséget azzal magyarázzák meg, hogy az ütés sokkal több ideget érint, mint a szúrás. Az agy nélkül született gyermek az ütésre karjait mozgatta, a tűszúrásra azonban meg se mozdult.

A bőr érzékenysége nagyon gyorsan fejlődik és sokkal magasabb fokot ér el, mint a felnőtteknél. Egy hetes korában a gyermek nem ébred fel a legnagyobb zajra sem, de ha arcát kezünkkel megsimítjuk, azonnal kinyitja szemeit.

Preyer úgy találta, hogy a külső *hallójárat* és a *homlokbőr* is nagyon érzékeny.

A bőr érzékenységre vonatkozólag érdekesek *Ottolenghi* kísérletei («M. T.» 1896. V. 204. l.), ki azt tapasztalta, hogy a bőr érzékenysége a különböző szellemi képességek és a különböző korok szerint különböző. Következtetéseiben Cesare *Lombroso* és *Sollier*-rel annyira megy, hogy a bőr érzékenysége nagyban összefügg, különösen a felnőtteknél, az erkölcsi érzékkel. Vannak ugyan, a kik ezt kétségbe vonják, de ha ez igaz volna, csak bizonyítása lenne a magyar gondolkozásmódnak. Mi is kevés erkölcsi érzéket tulajdonítunk annak, a kinek «vastag bőr van az orcáján».

Azt is kimutatták már, hogy a bőr érzékenysége és a szellemi *kifáradás* között összefüggés van. Ha ugyanis egy körzőt veszünk s a körző két hegyét a bőr különböző pontjaira rányomjuk, azt látjuk, hogy az egyik helyen nagyobb távolságra kell a körző két hegyét egymástól tennünk, mint a másikon, hogy a két hegy nyomása egymástól megkülönböztethető legyen. Két benyomásnak ezt a legkisebb, megkülönböztető távolságát a pszichológiában a *tapintó-érzék térkülcsöbének* nevezik. (Wundt). A nyelv hegyén és az ujj hegyeken az egy milliméterre kinyitott körző nyomát már két egymástól külön álló pontnak látjuk, míg az ajak szélén már 5, az arczon 11, a homlokon 23, a kézfejen 31, a felsőkaron és a czombon pedig 68 milliméternek kell a nyílásnak lenni, hogy a két hegy nyoma különálló pontnak lássék. A kisebb távolságoknál a benyomódás összefolyik. — *Griesbach*, elsassi pädagogus, ezt a biológiai jelenséget felhasználta annak kiderítésére: az iskola gyermekeknél a különböző időkben változik-e a bőr érzékenysége? A gyermeket a tanórák elején és végén a körzőnyílással megvizsgálta s mellette azt tapasztalta, hogy minél tovább voltak elfoglalva a gyermekek, a körzőnyílásnak az egyes testrészekben annál nagyobbra kellett lenni. A harmadik tanóra végén már három akkora kellett venni s körzőnyílást, mint reggel a tanítás megkezdése előtt. (V. ö. P. Lloyd 1897. okt. 14. Schwarz: «Zur Hygiene des Lernens»)

Bár a nyomási ingerek iránt a gyermek, a mint láttuk, nagyon is érzékeny, az inger localisatiója csak nagyon későn fejlődik ki. A localisatió nál felmerülő tévedéseknek érdekes esetét említi *Luigi Ferri*. Egy légy reá szállott egyszer a kis leány *jobb* arczára, s a leánya kezével a *bal* orcája felé kapott. Az inger meg volt, de nem a térbeli localisatio. (V. ö. «M. T.» 1896. V. 203. l.)

Mikor kezd fejlődni ez a térbeli localisatio, azt eddig még nem döntötték el. Annyi azonban valószínűnek látszik, hogy ez nem annyira a nyomási, mint inkább a tapintási ingerek folytán jó az általános érzéknél létre. Ha a gyermeket megverik, keletkezik benne érzet, mert sír, de nem tudja azt a helyet, a hol az inger fellép, sem az inger okát. Ha a verés ismétlődik, már lehetséges, hogy az első ingerre visszaemlékezik s így az idői képzetek hamarabb fejlődnek benne, mint a tériek. A mint az inger a test különböző pontján lép fel, akkor már nemcsak a fájdalmat veszi észre, hanem azt is, hogy a fájdalom vagy kellemes érzet különböző helyekről jó. Ez az első lépés a térbeli localisatio felé. Később majd megtudja a fájdalom *okát* is, mert ha azt veszi észre, hogy ezt a *kéz* okozza, igyekezik ezt magától eltaszítani mindannyiszor,

valahányszor oly mozdulást vesz észre, a mi neki fájdalmat szokott okozni, sőt ha teheti, el is menekül előle.

Az első *tapintási* érzet valószínűleg akkor áll be, mikor a gyermek az anyai emlőt ajakai közé szorítja. Ha most már szopása nem hiába való, akkor utánna meleg nedvességet s ezzel kapcsolatban édeséget érez, mikor a tejet megkapja. Ez az első észrevétel kellemes érzetet kelt a gyermekben. Ha ajkait gyengéden érintjük, hacsak nagyon jól nincs lakva, mindig azt hiszi, hogy e kellemes érzet ismétlődik. A térbeli localisatio, és a causalitás ismerete azonban még nagyon messze van! A gyermek anyja emlőjének nemcsak gombját, hanem egyéb helyeit is szopni akarja, s a szopást nemcsak ezen, hanem minden keze ügyébe eső idegen tárgyon, vánkosa csücskéjén, kendőcskéjén és saját ujjain még nagyon sokáig gyakorolja. A gyermek emlékezik a kellemes érzetre, de azt nem tudja, hogy ez csak bizonyos körülmények között jö létre, különben nem szopná haszontalanul ujját s más idegen tárgyakat. E szopási ösztön annyira megy, hogy nem ritkán egész a kimerülésig szopja a szoptatós-dajka emlőit s a szülők sokszor csak a gyermek lesóványosodásából veszik észre, hogy a dajkának nincs teje. E szopási ösztönből magyarázza ki *Edgar Bérillon* az idősebb gyermekeknek azt a rossz szokását, hogy akárhányan körmüket rágják.

Érdekes lélektani momentum az is, mikor a gyermek kezével való mozgolódása közben egyszer csak nem idegen tárgyat, hanem saját ujját szorítja meg. Az «*én*» megismerésének egy igen fontos lépése ez, a midőn az egyik tapintási érzék a másikkal oly helyen érintkezik, hol a gyermek is láthatja. A gyermek még a 23-dik hétben is nagy gyönyörrel nézegeti így átmarkolt ujját.

Mielőtt a gyermek megszületik, teste hőmérséke valamivel nagyobb anyjáénál. A szoba levegője, melyet még a nedves testről való párolgás a gyermekre nézve hidegebbé tesz, kellemetlen érzetet idéz elő a gyermekre nézve. Ez azonban még korántsem a hidegnek az érzete. A gyermek elkezdhet zöldülni, kékelni, reszketni, de még nem tudja, mi a hideg. (Az úgynevezett «oláh-czigányok» állítólag télen is a közelben levő tóban fürösztik meg *először* a gyermeket.) A *hideg és meleg érzete* összehasonlítás útján keletkezik s csak az első fürdő után lép fel. Mikor a gyermeket beleteszik az első langyos fürdőbe, igen sok esetben tagjait, különösen ujjait kinyújtja, jeléül annak, hogy a meleg kellemes érzetet keltett benne. Már a hetedik napon oly meglegedett arcot mutat a gyermek a 36⁰ C. fürdőben, a milyent semminemű érzéki inger nem képes előidézni.

Kussmaul a hőmérséklet érzete tekintetében nem tett kísérleteket. Munkájában csak azt az általánosan ismert tapasztalatot említi fel, hogy az újszülöttek a születés után kiabálnak, reszketni, kékelni kezdenek s a meleg fürdőben elhallgatnak, kipirosodnak s a reszketést elhagyják.

Genzmer azonban tovább ment. Kísérletet tett arra nézve: milyen hatást tesz a gyermek egyes részeinek hideggel vagy meleggel való érintése. Itt azt tapasztalta, hogy valahányszor a jéghideg vaspálczikával a gyermek testének egyes részeit érintette, a reflexmozgás mindannyiszor jelentkezett. Kísérletei közben azonban maga is gondolkozóba

esett a felett: nem az érintés okozza-e inkább a mozgást, mint a hideg érzete? Ezért más módhoz folyamodott. Megnedvesítette a gyermek egyes testrészeit, azután fűjni kezdte. E közben azt látta, hogy a gyermek lábát behúzta, ha a talpára fűjt, ha a tenyerébe fűjt, akkor ujjait becsukta, sőt kezeit is visszahúzta. — Ezek a kísérletek a mellett bizonyítanak, hogy a gyermek már nagyon korán érzékeny a meleg és hideg iránt.

Ismeretes az is, a mit Preyer említ, hogy az újszülöttek, de még az egy éves gyermekek is nagyon érzékenyek az iránt, ha testök valamely részét hideg vízzel leöntik; ép ezért nem szeretik, ha hideg vízben mosdatják s csak a harmadik év vége felé lép fel az az időpont, a mikor már a hideg vízben való mosdástól, fürdőtől nem félnek. Azonban itt is nagyon sokat tesz a szoktatás. Én láttam már azt, mikor az 5 éves gyermek kiabált a Balatonban s hozzá alig 4—5 lépésre egy két éves fiú vígan lubiczolt a vízben. Ez a mellett is bizonyít, hogy az egyik gyermek érzékenyebb ebben a tekintetben is, mint a másik. — Preyer a fürdő vizének hőmérsékét napról-napra alább szállította; de nem vihette tovább $32\frac{1}{2}$ C. foknál, mert a gyermek már a $32\frac{1}{4}$ C. fokú vízben sírni kezdett. Még 7 hónapos korában is elhalványodott, mikor a $34-35^0$ C. vízbe betették, de két percz múlva rendes színét visszakapta. $2\frac{1}{2}$ éves korában örült, ha a fürdő vize olyan meleg volt csak, mint a szoba levegője; 4 éves korában pedig semmikép nem akart 36^0 C. vízben megfürdeni. Nagyon meleg volt már ez neki.

Hogy milyen érzékenyek a gyermekek már az első napokban a meleg és hideg iránt, annak a megvilágítására Preyer következő észrevételét említem fel. Ha a gyermeket nem anyai tejjel nevelik fel, akkor a gyermek nem akarja elvenni a tejes üveget, ha a tej csak valamivel melegebb vagy hidegebb, mint a vér, vagy az anyai emlőből a szopás útján nyert tej. De rá lehet mégis szoktatni őket arra, hogy olyan hőmérsékű tejet vagy vizet megigyanak, mint a szobának a melege, és pedig úgy, ha akkor adjuk nekik, a mikor valóban éhesek, vagy szomjasak.

Pethes János.

IRODALOM.

Könyvismertetések.

Magyar Arczkép Bélyegek Gyűjteménye. A magyar történet, irodalom és művészet legnagyobb alakjainak arczképei. *Márki Sándor* dr. előszavával. Összeállítja *Wiesner J. Emil*. 2. kiadás. Az iskolai album ára 25 kr. Egy-egy arczkép-bélyeg 1 kr. Kiadja Wiesner J. Budapest.

Csodálatos, hogy ez a pompás gondolat ily soká ötlött, e különben mód nélkül leleményes időben, eszünkbe. Csodálatos, mert hiszen a dolog éppen olyan egyszerű, mint a milyen ügyes és kitűnően értékesíthető.

Tanító és tanítvány egyaránt tapasztalhatja, hogy az irodalmi olvasgatás, tanulás közben, milyen más természetűvé válik ez olvasgatás, tanulás, ha annak *alakját* is magunk előtt látjuk, a kinek tartalma annyi sokszor gyönyörködtetett bennünket.

Arany J. olvasása közben ki ne szeretne volna megismerni e fényességben ragyogó nagy elbeszélőt, vagy Petőfit, ha dalaival szomorkodtunk, nevettünk; az utolsó igriczet, Balassát, avagy bármilyeket, midőn műveikkel foglalkoztunk?

Ha a történetnek, az irodalomnak tanítója ékes szavakkal fest nagy embereket nagy tettekkel, ott ül a figyelemtől feszült arcokon, a lázban égő szemekben a kérdés: «Milyen is lehetett az a Hunyadi, az a Mátyás király, Zrinyi és mind?» De tudja is már minden tapasztalt tanár, hogy egy arczkép, egy elavult elmosódott ábrázolat többet ér ilyenkor bármi szárnyas díkcziónál.

Az arczkép-bélyegek feltalálójáé az érdem, hogy a képek hiányában a legtöbbször bizony csak díkcziózni kényszerülő tanároknak segítségére sietett.

Óvé az érdem, ha az arczképek használata által mindjárt egy szikrányit szította, élesztette azt a szent tüzet, mely nagyjainknak, multunknak kultusza által a hazaszeretetre hevíti az ifjúságot.

Epen ezért szeretném, ha ezen derék vállalat minél szélesebb alapokra helyezkednék, ha W. J. megszívné egyik kritikusanak ötletét, hogy t. i. ezen arczképek olyan alakban és módon is terjeszthetők lennének, már hogy az illetékes tanárok által, a mi alakban és módon ma a katolikus lelkészek ajándékozzatják szent képecskéiket, terjesztvén ez által a vallásosságnak ígéit.

Próbálja meg és valósítsa meg ezen óhajt! Ráadásul aztán még azt, hogy arczkép-bélyegei a lehetőségig tiszták és éles körvonalaúk legyenek; mert bizony — noha az Úrban boldogult *Aulich* Lajost nem tarthatom hiú embernek, de aligha rossz néven nem venné azt a sárgás homályosítványt, melylyel őt szerzőnk megörökíteni vélte, több más jelesünknek példájára.

Az «Athenaeum» Mese-könyvtára. A honfoglalás mondái. Madár-mesék. Pásztor-mesék. Irta *Benedek Elek*. Három kötet. Egy kötet ára 1 korona.

Ezek a mesék valók a magyar gyermekeknek! Ezeket szeretném ott látni minden családnak asztalán, minden gyermeknek és ifjúnak kezében!

Lelkesülök értök s nagyra becsülöm minden porczikájukat!

De kell is, hogy lelkesüljön értük mindenki, a ki magyar, vagy magyarnak tartja magát; mert hiszen ezeknek a meséknek mi mindnyájan s egyaránt szerzői vagyunk: lévén ezek eredeti és igazi népmesék. A vasorrú bába, az ő örök jelvényével: a piszkafával és seprővel, a kondás nótás furulyájával, a királyfiak, tündérlányok, táltosok és grifmadarak soha el nem múló varázsukkal, mind-mind együtt, azzal a szertelenül szépen csapongó mesével, melylyel olyan nagyon messzire elhagynak mindenféle más idegen betolakodót.

Szóval kritikámnak e mesék nem tárgyai. Ezek előtt le a kalappal!

Hanem Benedek Elek előtt is ám! Mert az Árgériusát, úgy ír ez az ember, mint a hogy kinek-kinek az ő külön nagyanyója mesélt hajdanában: erősen szépen. Ha csak egy kicsivel lenne stylusa *urasabb*, már egy batkát se érnének meséi; ha egy körömfeketényivel lenne nyelvezete *parasztosabb*: émelgyőse válnék összes alkotása. Hanem úgy, a hogy vannak: no! pompásak.

A király, a ki kázadását a disznólábbal nem akarja összetévesztetni, a királyfiak és a válogatott cigánylegények, a Henczidától-Bonczidáig folyó sárgalé stb. stb., gyönyörűségesen vannak felhasználva. Minden sorában van valami eredeti ősmagyarság, székelyes zamat.

Mert nyelvezete mindenen felett székelý és pedig olyan szűziesen az, hogy az emberfia szinte csodálkozik rajta, hogy mikép tudta megővni e könnyen muló, de épen ezért nagy kincset, itt a fővárosnak bábeli zagyvalékában? Nagy a gyanúm, hogy sokszor le kell nékie Kis-Bacsonba utaznia, hogy megfürödjék abban a levegőben, melyet még nem fertőztettek meg a «megrágalmazók», a «megnyilatkozók» s más efféle fattyúhajtásoknak világrahozói, hogy az ős földtől Anteus módjára új erőt nyerjen.

E. F. S.

EGYESÜLETI ÉLET.

Jegyzőkönyv.

Felvétetett a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesülete választmányának 1898. évi június hó 4-én tartott rendes gyűlésén.

Jelen voltak: *Dr. Kovács* János alelnök elnöklete alatt: *Nagy* László szerkesztő, *Sztankó* Béla főtitkár, *Komáromy* Lajos pénztáros, *Groó* Vilmos, *dr. Herrmann* Antal, *Peress* Sándor, *Miklós* Gergely, *Ember* Károly, *dr. Wesszely* Ödön, *Farkas* Sándor, utóbbi jegyző.

1. Elnök a gyűlést megnyitván, fölkéri főtitkárt jelentésének megtételére. *Sztankó* Béla főtitkár a következőket jelenti: a) Az egyesületbe való belépését jelentette *Kovalicsky* Kornél gör. kath. kanonok, tanítóképző igazgató (Eperjes). Kilépését jelentette: *Scherer* István siketnéma intézeti tanár (Budapest). — Tudomásul szolgál.

b) Ismerteti a kiállítási bizottság munkálátát, (l. a M. T. f. é. V. f. 297. s köv. lapjain) mely szerint a tételenként összeállított költségvetés 1325 frtot tesz ki. — Választmány a bizottság javaslatát úgy részleteiben, mint egészében magáévá tévén, elfogadja egyszersmind a bizottságok alakítására vonatkozó indítványt is s ennélfogva a választmány két bizottság alakítását határozza el; a) a nagy bizottságba a hazai összes tanító- és tanítónőképző-intézetek igazgatóit felkérendőnek tartja; a központi bizottságot pedig a következőképen alakítja meg: tagjai a) az egyesület jelenlegi s az idei közgyűlésen megválasztandó tisztviselők; b) *Sebestyén* Gyula, *György* Aladár, *Groó* Vilmos, *Hollós* Károly, *Katonáné Thuránszky* Irén, *Radó* Vilmos, *Kiss* Áron, *Miklós*

Gergely, *Király Pál*, *dr. Baló József*, *Ember Károly*, *Léderer Abrahám*, *Wessely Ödön*. A központban végzendő összes munkálatokat a központi bizottság végzi, mely elnököt, előadót és jegyzőt saját kebeléből választ s a szükséghez képest magát kiegészítheti.

c) Jelenti, hogy a közgyűlés előadóiról az elnökség következőképen gondoskodott: a szervezeti javaslat «Felvétel» című fejezetére előadónak *Somogyi Géza* znióváraljai állami tanítóképző igazgatót, első hozzászólónak *dr. Karácson Imre* győri r. kath. tanítóképző igazgatót kérte fel; a «Tanulmányi ügyek» című fejezetre *Krausz Sándor* temesvári áll. tanítóképző s. tanárt, első hozzászólóul *Kiss György* debreczeni gyakorló-iskolai rendes tanítót; a «Tanári testület és igazgatás» című fejezetre előadóul *Felméri Albert* kolozsvári állami tanítóképző-tanárt, első hozzászólóul *Sztára József* kalocsai r. k. tanítóképző-tanárt; az «Anyagi ügyek» című fejezetre előadóul *Ujvári Mihály* székelykeresztúri áll. tanítóképző-tanárt, első hozzászólóul *Simkó Endre* soproni ág. ev. tanítóképző tanárt; a «Fegyelmi ügyek» című fejezetre előadóul *Groß Vilmos* kir. tan., polgári iskolai tanítóképző-tanárt, első hozzászólóul *dr. Steinberger Ferencz* szatmári r. kath. tanítóképző igazgatót; a «Felügyelet» című fejezetre előadóul *Scherer Sándor* bajai áll. tanítóképző igazgatót, első hozzászólóul *dr. Walter Gyula* esztergomi egyházmegye tanfelügyelőjét. Jelenti továbbá, hogy a felkértek közül már többen voltak szívesek válaszolni s a megbízatást elfogadni. — Választmány a jelentést tudomásul veszi.

d) Főtitkár jelenti továbbá, hogy a közgyűlés alkalmára megjelenő nem állami tanárok részére a vasúti kedvezményes jegy kieszközlése tárgyában az elnökség a kereskedelmi miniszteriumhoz a kérvényt benyújtotta. — Tudomásul van.

2. Következik a közgyűlés tárgysorozatának megállapítása s az előértekezlet idejének és helyének kitűzése. — A választmány főtitkár indítványára a közgyűlés sorrendjét a következőképen állapítja meg: az előértekezlet lesz **julius hó 3-án délután 5 órakor** VI. ker. (Andrássy-úti) tanítónőképző helyiségeiben; ugyanaz nap este 8 órakor ismerkedési estély az István főherczeg szállóban. (Az előértekezlet tárgysorozata; a) a kijelölő-bizottság megalakulása; b) a pénztárvizsgáló-bizottság kiküldése; c) a közgyűlés tárgysorozatának végleges megállapítása; határozati javaslat a kongresszusi határozatok tárgyában; d) esetleges indítványok.)

Julius 4-én: 1. Emlékbeszéd *Brassai Sámuel* felett *dr. Kiss Árontól*. 2. A tanítóképzés szervezete: a) felvétel; b) tanulmányi ügyek; c) tanári testület és igazgatás; d) fizetés és nyugdíjügy. **Julius 5-én:** 1. Emlékbeszéd *Szathmáry György* felett *Péterfy Sándortól*. 2. Főtitkár és pénztáros jelentése. 3. Tisztviselő választás. 4. A tanítóképzők szervezete: a) fegyelmi ügyek; b) felügyelet; c) kongresszusi határozatok. 5. Indítványok. A közgyűlés kezdete d. e. 9 órakor.

3. A választmány f. évi május hó 2-án tartott gyűlésének határozatából kifolyólag Nagy László jelentést tesz azon hármass bizottság nevében, mely a tanítóképzők szervezetéről szóló javaslatnak szövegezés szempontból való áttekintésére küldetett ki. A választmány a bizottság

csekélyebb szövegezését a közgyűlés elé terjesztendő végleges szövegezésnek elfogadja s egyúttal köszönetét fejezi ki a bizottságnak munkálkodásáért.

4. Pénztárnok jelenti, hogy a pénztár állásában semmi különösebb változás nem történt: a tagsági díjak igen mérsékelten folynak; és a nagyméltóságú vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter úrtól kért segély még nem utalványoztatott ki. Kéri végül a pénztárvizsgáló-bizottságnak kiküldését. — A pénztárnok jelentése tudomásul vétetik s a pénztár megvizsgálására Miklós Gergely, Peress Sándor és Léderer Ábrahám tagtársak küldetnek ki.

Tanácskozás alá kerül a *felekezeti tanárok nyugdíjügye*. A választmány értesülvén arról, hogy egyik felekezeti tanítóképzőnél működő tagtársunk hajlandó idevonatkozó indítványát a közgyűlés előtt megtenni: hogy az egyesület ez irányú lépésének hatálya annál nagyobb legyen, ez ügyet, mint indítványt kész örömmel veszi fel a közgyűlés tárgyai közé; felkérendőnek tartja illető tagtársunkat, hogy indokolt indítványát a közgyűlés előértekezlete elé beterjeszteni szíveskedjék.

6. Főtitkár indítványozza, hogy az egyesületnek nagynevű tiszteleti tagja, az elhunyt Szathmáry Györgynek sírkövére az egyesület is hozzájáruljon némi adománynyal. — Az indítvány egyhangulag elfogadtatik s a választmány tíz forintot szavaz a fenti kegyeletes célra.

7. A választmány ezen ciklusban tartott gyűléseinek jegyzőkönyvei — melyek valamennyien közzététettek — hiteleseknek nyilváníttatnak.

K. m. f.

Farkas Sándor
titkár.

VEGYESEK.

Az előléptetések. A vallás- és közoktatásügyi miniszter kinevezte: Piller György szabadkai állami tanítónőképző, Bedő Dénes sz.-kereszturi, Décsy Géza aradi és Mihaliczka István bajai állami tanítóképző-intézeti rendes tanárokat, valamint Trombitás Gyula és Miklós Gergely budapesti állami tanítóképző-intézeti gyakorló polgári iskolai tanárokat, eddigi minőségükben és jelenlegi állomásukon való meghagyás mellett, a *VIII. fizet. osztály 3. fokozatába*; továbbá Zrinyi Károly csáktornyai és Tanfi Iván máramaros-szigeti állami tanítóképző-intézeti segédtanárokat, szintén jelenlegi állomásukon való meghagyás mellett, rendes tanárokká a *IX. fizet. osztály 2. fokozatába*; Kárpáti Károly kúnfélegyházai állami tanítóképző-intézetnél a segédtanári teendőkkal megbízott gyakorló-iskolai tanítót és Jankó László znió-váraljai állami tanítóképző-intézeti megbízott segédtanárt, szintén jelenlegi állomásukon való meghagyás mellett segédtanárokká a *X. fizet. osztály 3. fokozatába*; Szerényi Anna állami polgári iskolai rendes tanítónőt a hódmezővásárhelyi állami kisdedóvónőképző-intézethez rendes tanítónővé a *X. fizet. osztály 3. fokozatába*; Mogyoró

János kúnfélegyházai állami tanítóképző-intézeti gyakorló-iskolai megbízott tanítót ugyanaz iskolához tanítónővé a *XI. fizet. osztály 3. fokozatába*; végül Szerdahelyi Julia budapesti VI. ker. állami tanítónőképző-intézeti felsőbb leányiskolai megbízott zenetanítónőt ugyancsak azon iskolához zenetanítónővé a *XI. fizet. osztály 3. fokozatába*.

Továbbá előléptette: Gyertyánffy István és dr. Kiss Áron budapesti állami tanítóképző, és Katonáné szül. Thuránszky Irén budapesti II. ker. állami tanítónőképző-intézeti igazgatókat a *VIII. fizet. osztály 3. fokozatából a 2. fokozatba*; Dezső Lajos s.-pataki, Lenhardt Károly modori, Arányi Antal iglói, Zajzon Dénes losonci, Mátray Gyula csurgói és Hetényi Kálmán máramaros-szigeti állami tanítóképző-intézeti igazgatókat a *VIII. fizet. osztály 3. fokozatából a 2. fokozatba*; Nagy F. Károly, Karkis István, Radó Vilmos budapesti II. ker., Rybár István, Komáromy Lajos és Hollós Károly budapesti VI. ker. állami tanítónőképző, Rucsinszki Lajos, Oheroly János, Lovcsányi Gyula, Király Pál, dr. Kovács János, Rohn József budapesti és Berecz Ede temesvári állami tanítóképző-intézeti rendes tanárokat a *VIII. fizet. osztály 2. fokozatából az 1. fokozatba*; Lázár Gyula és Csemez József budapesti VI. kerületi és Mocsáry Gerő győri állami tanítónőképző, Matskássy Sándor bajai, Pazar Károly lévai, Balló József budapesti és Soós Antal kúnfélegyházai állami tanítóképző-intézeti rendes tanárokat a *VIII. fizet. osztály 3. fokozatából a 2. fokozatba*; Kovács Sándor és Rózsa János kúnfélegyházai, Kibédy Lajos dévai, Bodrogi Gyula máramarosszigeti, Kertay Ede és Pokász Imre aradi, Sztankovich János és Bakos Kálmán modori, Krausz Sándor temesvári, Koch Ferencz és Biró Gyula kolozsvári, Báthory Lajos csurgói, Putsch Tóbiás iglói, Balázs Endre znióváraljai, Snasel Ferencz budapesti állami tanítóképző, Belányi Tivadar pozsonyi, Felméry Albert és Kovács Béla kolozsvári, Bittenbinder Miklós budapesti II. ker. állami tanítónőképző-intézeti rendes tanárokat, valamint Ábrahám Sándor, Lányi Ernő, Ugray János, Szabó Gábor budapesti állami tanítóképző-intézeti gyakorló polgári iskolai tanárokat és Szarvassy Margit budapesti VI. kerületi állami tanítónőképző-intézeti felsőbb leányiskolai rendes tanítónőt a *IX. fizet. osztály 2. fokozatából az 1. fokozatba*; Balajthy Ilona szabadkai állami tanítónőképző, és Steinitzer Vilma hódmezővásárhelyi állami kiseddóvónőképző-intézeti rendes tanítónőket a *X. fizet. osztály 2. fokozatából az 1. fokozatba*; Farkas Sándor budapesti, Gaál Imre sz.-keresztúri és Dékány Mihály csáktornyai állami tanítóképző-intézeti segédtanárokat és Pálmai Lenke győri állami tanítónőképző-intézeti rendes tanítónőt a *X. fizet. osztály 3. fokozatából a 2. fokozatba*; végül Grosschmidt Margit budapesti VI. kerületi állami tanítónőképző-intézeti felsőbb leányiskolai zenetanítónőt, Watzesch Janka győri és Jausz Jozefin budapesti VI. kerületi állami tanítónőképző-intézeti segédtanítónőket a *XI. fizet. osztály 3. fokozatából a 2. fokozatba*. — A költségvetésszerű tömeges előléptetések következtében előállott helyzetre lapunk más helyén tesszük megjegyzéseinket. E helyen pedig összehasonlító táblázatot állítottunk össze, a mely világosan mutatja a helyzetet. A táblázat első rovata a tanító-

képző-tanárok beosztását tünteti fel az előléptetés előtt, a másik rovat ugyanazt az előléptetés után; s a harmadik rovat az összehasonlítás kedvéért a *középiskolai tanárok* beosztását az előléptetés után.

Fizetés	Tanítóképző-igazgatók		Középisk.
	létszáma az előlépt. előtt	létszáma az előlépt. után	igazg. létszáma az előlépt. után
VII. fiz. oszt. 2200 frttal	—	3	8
2000 «	6	3	13
Összeg:	6	6	21
VIII. fiz. oszt. 1800 frttal	—	—	23
1600 «	—	6	11
1400 «	25	19	—
Összeg:	25	25	34
	Tanítóképző-tanárok		
	létszáma az előlépt. előtt	létszáma az előlépt. után	
VIII. fiz. oszt. 1800 frttal	—	13	75
1600 «	18	12	75
1400 «	7	6	63
Összeg:	25	31	213
IX. fiz. oszt. 1300 frttal	19	39	217
1200 «	62	37	160
Összeg:	81	76	377
X. fiz. oszt. 1000 frttal	16	17	—
900 «	17	17	—
800 «	18	15	—
Összeg:	51	49	—
XI. fiz. oszt. 700 frttal	26	25	—
600 «	11	13	—
500 «	8	8	—
Összeg:	45	46	—

E táblázatból kitűnik, hogy míg a középiskolaiaknál a helyzet javulása a rangsorozati beosztás minden tagozatára egyenletesen terjed ki, addig a tanítóképzőknél a tömeges előléptetés főleg a *rendes tanárok* helyzetén segített, s a status ezen csoportjánál a középiskolaiakkal való teljes paritás be van állítva. Ellenben a középiskolaiakhoz viszonyítva, igen kedvezőtlen az *igazgatók* helyzete. Az a mellőzés, a melyben a közoktatásügyi minisztérium a saját maga által kinevezett igazgatókat részesíti, érthetetlen. Az igazgatók kedvezőtlen fizetési viszonyai méltán adnak elégtelenségre, panaszra okot. Kitűnik végre a táblá-

zatból, hogy általában, *az egész statust tekintve*, sokkal rosszabbak a mi fizetési viszonyaink a középiskolaiakénál s paritásról tulajdonképen csak akkor beszélhetünk majd, a mikor a tanítóképző-tanári statusnak fele nem lesz a X. és XI. fizetési osztályokba alacsony s legalacsonyabb fizetésekkel beosztva. Ma még ettől a paritástól igen messze, szinte elérhetetlenül távol állunk.

† **Csiszárné Ritoók Ilona**, kézimunkatanítónő, a budapesti II. ker. állami tanítónő- és nevelőnőképző-intézetben, Csiszár Sándor ugyanottani gyakorlóiskolai tanító felesége, 43 éves korában május 28-án hirtelen elhunyt. A megboldogult 21 évig szolgálta a tanítóképzés ügyét, mint a II. ker. tanítónőképző tanítónője. Munkakörét nagy sikerrel töltötte be. Szakmájában jeles képzettséget s annak oktatásában kiváló ügyességet tanusított. Tanítványai odaadóan ragaszkodtak hozzá, mert mindenek felett jó szíve volt, a ki tanítványainak minden ügye-baja iránt érdeklődött s rajtuk segíteni törekedett. Veszedelmes baját már régen hordta, de eltitkolta annak súlyos voltát, nehogy aggodalmakat szerezzen hozzátartozóinak. Férje és öt kiskorú árvája siratja, a legkisebbik csak néhány hetes. A család vesztese valóban súlyos, olyan, mint azé a növényé, a mely a meleg napsugár éltető erejét egyszerre elveszti. Csiszárnét kevesen ismerték, mert csak családjának és hivatásának élt. A halál is akkor érte utól, midőn otthon, kis családjá körében anyai teendőit gondos szeretettel elvégezvén, nagyobb családjához, tanítványaihoz törekedett. Az isteni kegyelem őt, mint a csendes, zajtalan, de önfeláldozó kötelességteljesítés angyalát, hirtelen, tudatos fájdalom nélkül szőlítá magához. Családjának tagjai, tanítványai s ismerősei virágokkal szórták tele sírhalmát; azok sohasem fognak elhervadni, a szeretet melege s a fájdalom könnye fogja azokat éltetni.

Közgyűlések. Julius első hete a tanítói közgyűléseknek már szinte hivatalos ideje. A középiskolaiak Debreczenben, a polgári iskolaiak Budapesten fognak egy időben tanácskozni. E gyűléseken részt vesznek az illető testületek tagjai tekintet nélkül arra, hogy ki tartja fenn az ő tanintézetöket, mert ők valamennyien egy ügynek, a *magyar közoktatásnak* szolgái. A tanítóképző-tanárok egyszerre két helyen is tanácskoznak, az országos egyesület tagjai Budapesten és a katolikus tanítóképző-tanárok egy része Egerben. Ez a körülmény ugyan nem vall belső egyetértésre a tanítók tanítói körében s mi, a kik az országos és egyetemes jellegű egyesülés alapján állunk, jobb szeretttük volna, ha a tanítóképzésnek most tárgyalás alá veendő legfontosabb országos ügyeit együtt vitathattuk volna meg: mind a mellett kívánjuk, hogy katolikus kartársaink tanácskozását az ügyhöz és állásukhoz méltó siker kövesse, a melyből a katolikusok köznevelése ügyének és hazánknak is kiváló haszna legyen. Kívánjuk ezt, mert *egy és szent* az az ügy, a melyet szolgálunk. Azokat a kartársakat, a kik országos egyesülésünk hívei s támogatói, kérjük, sziveskedjenek Budapestre, tanácskozásainkra feljönni s *tömeges* részvételökkel bizonyítani, mennyire átérik a szóban forgó ügyék rendkívüli fontosságát s a kollégialis összetartás, egyesülés szükségét. Tisztelt és szeretett kartársak, a várva-várt viszontlátásra!